

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Bakalářská práce

2011

Kateřina Čapková

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Rovné příležitosti v pracovním uplatnění ve Španělsku a v České republice

Autor: Kateřina Čapková

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Hiršová, Ph.D.

Studijní program: Sociální pedagogika, specializace Základy veřejné správy

Datum odevzdání: 2. 12. 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské - diplomové - rigorózní - disertační práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Praze, dne 2. 12. 2011

.....

podpis

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou přístupu žen ke vzdělávání a profesnímu uplatnění v České republice a Španělsku. Historický nástin vývoje na trhu práce a vzdělávání v obou zemích umožnil vysvětlit některé aspekty chování mužů a žen ve společnosti. Emancipace žen a jejich touha po nezávislosti a profesním růstu s sebou přinesla problém ve formě slučitelnosti profesního a rodinného života. Práce se zaměřuje na nerovné postavení žen a mužů na trhu práce s deskripcí odlišného historického kontextu těchto zemí, na současné genderové předsudky ve vzdělávání a profesním uplatnění na trhu práce.

Annotation

This thesis discusses how women approach their education and their future job possibilities in the Czech Republic and in Spain. The historical overview regarding the employing market development and the advancement of education in both countries enabled to explain some aspects of male and female behaviour in society. The emancipation of women and their desire for independence and professional growth caused the problem of combining successfully their professional and family life. This thesis focuses on unequal positions of men and women on the employment market and describes the historical differences in both countries. It also discusses the modern gender prejudices in education and job possibilities on the employment market.

Poděkování

Za cenné rady, náměty a trpělivost děkuji paní PhDr. Miloslavě Hiršové, Ph.D. a za pomoc při hledání materiálů děkuji Prof. Dra. Da. Consuelo Flecha García.

Obsah

Úvod.....	9
1 Charakteristika polistopadového vývoje v oblasti lidských práv a genderu	11
1.1 Úvod do problematiky	11
1.2 Socialistický model rovnoprávnosti.....	11
1.3 Postavení žen před rokem 1989	13
1.4 Pozůstatky marxistického modelu ženy v současnosti	15
1.5 Emancipace žen za socialismu.....	16
2 Charakteristika režimu generála Franka v oblasti lidských práv a genderové otázky	18
2.1 Úvod do problematiky	18
2.2. Charakter Frankova státu	19
2.3 Ženy pod diktaturou Frankova režimu.....	20
2.4 Vzdělávání a práce žen	21
2.5 Boj ženy o demokracii	23
3 Genderové změny po roce 1989	24
3.1 Česká společnost po roce 1989.....	24
3.2 Postavení ženy v současné společnosti.....	24
3.2.1 Genderově integrovaná společnost.....	25
3.2.2 Genderové role a vzdělávací systém	26
3.2.3 Reforma vzdělávacího systému.....	26
3.3 Vzdělávací systém - klíč ke genderovým rozdílům	28
3.4 Ženy na trhu práce v ČR	29
3.4.1 Genderová segregace.....	31
3.4.2 Diskriminace žen na trhu práce	31
4 Vzdělávání a trh práce ve Španělsku	34
4.1 Vzdělávání a profesní uplatnění žen.....	34
4.2 Hlediska přístupů genderových rozdílů ve vzdělávání	35
4.3 Reforma vzdělávacího systému ve Španělsku	36
4.3.1 Vzdělávací systém.....	36
4.3.2 Strategické plány pro podporu rovnosti pohlaví ve vzdělávání	38
4.4 Trh práce	41
4.4.1 Masivní začlenění žen na trh produktivní práce.....	41
4.4.2 Politika rovnosti žen a mužů v pracovní sféře.....	42

4.4.3	Genderové nerovnosti na trhu práce ve Španělsku.....	44
5	Praktická část - komparace.....	46
5.1	Postavení žen v české a španělské totalitní společnosti.....	46
5.1.1	Rodina a rodinná politika	48
5.1.2	Vzdělání.....	49
5.1.3	Trh práce.....	52
5.1.4	Přechod k demokracii	53
5.2	Komparace genderových aspektů v současném školství	53
5.3	Komparace aspektů českého a španělského trhu práce.....	57
	Závěr	64
	Literatura	67
	Seznam tabulek, grafů a schémat	70

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat otázkou postavení žen ve dvou různých typech moderní společnosti. V Československu svíraném komunistickou totalitou a ve Španělsku vedeném fašistickým diktátorem Frankem. Přestože zkoumány budou obě země v podstatě totožné době, role žen a jejich možnosti byly v Československu a Španělsku daného období naprosto rozdílné. Ze srovnání vychází překvapivě daleko lépe Československo, jehož jinak zcela nepružný a nemoderní režim umožňoval ženám mnohem zřetelněji vystoupit z mužského stínu.

Jak je to možné? V jakých konkrétních oblastech se tento rozdíl projevoval, na jakých číslech ho lze doložit? A konečně - jak to vypadá v oblasti španělského a českého genderu dnes, když už ani jednu ze zmíněných zemí netíží totalitní či autoritativní režim? To jsou ústřední témata, kterým se věnuje moje bakalářská práce.

V současné době je postavení žen v naší i španělské společnosti lepší než v minulém století. Samy rozhodují o tom, kdy se vdají, kdy a jestli budou mít děti, co budou studovat a kde pracovat. Vše z toho považují za samozřejmost. Žena již nemusí být plně ekonomicky závislá na příjmu svého muže a spočívat jen u „rodinného krbu“, plně se oddávat starosti o své potomky a svého muže. V současné době je pro nás takřka nemyslitelné a nepřijatelné, že ještě existují země, kde má muž hlavní slovo a ženy musí bezvýhradně poslouchat a nemají téměř žádná práva.

Cílem této práce je postihnout dvě základní oblasti, které jsou podle mého názoru výchozí pro posuzování statusu ženy v současné společnosti - oblast vzdělávání a oblast práce v kontextu genderových stereotypů. I dnes, kdy jsou ženy fakticky rovnocenné mužům, přetrvávají v lidech předsudky založené na vnímání mužů jako těch silných, rozhodných osobností a žen jako slabšího, emocionálního pohlaví. Mým záměrem je zjistit, nakolik jsou tyto stereotypy historicky zakořeněné a do jaké míry dochází k jejich odbourávání.

V první a druhé kapitole se zabývám deskripcí socialistického modelu rovnoprávnosti a zachycením polistopadového vývoje v oblasti lidských práv a genderové otázky. Práce analyzuje také situaci žen ve Španělsku za diktatury generála Franka. Tyto kapitoly si kladou za cíl předložit historický kontext totalitního režimu, jenž „osvobodil“ ženy ze soukromé sféry a zapříčinil jejich expanzi do sféry pracovní, a autokratického režimu, kdy stát zaujímal negativní postoj vůči ženské práci mimo domov a vzdělávání.

Následující kapitoly se již zabývají přelomem 20. a 21. století, obdobím významných společenských změn, které s sebou přinesla 90. léta minulého století v souvislosti s přechodem od totalitního a autokratického režimu k demokracii a k tržnímu hospodářství. Těžištěm těchto kapitol je předložení informací o postavení žen v současné české a španělské společnosti v oblasti vzdělávání a trhu práce.

Poslední kapitola, tj. pátá, bude analyzovat a komparovat, jaké možnosti uplatnění na trhu práce a ve vzdělávacím systému mají španělské a české ženy s ohledem na kulturní, sociální, politické podmínky současné i minulé doby. V komparativní části se opírám o genderové statistiky podílů žen a mužů v nejrůznějších odvětvích, které umožňují monitorovat skutečné postavení pohlaví uvnitř společenského systému. Cílem komparace je odpovědět na otázky: Zda každá totalita přistupuje k otázce genderu podobně či rozdílně. Zda je postavení žen na trhu práce stabilní a neměnné ve srovnání s mužskou částí ekonomicky aktivní populace, ale i ve vazbě na hospodářský, sociální a politický vývoj obou zemí.

1 Charakteristika polistopadového vývoje v oblasti lidských práv a genderu

1.1 Úvod do problematiky

Pokud chceme pochopit a analyzovat situaci žen v posledních dvaceti letech, je nutné rozebrat období, které vývoji po roce 1989 předcházelo – čtyři desetiletí trvajících komunistickou totalitu.

Klíčovým prvkem při pohledu na život žen v daném období je rozlišení mezi totalitní mocí a ideologií. Ideologií se řídila především moc státu. Rozdílnost ovšem můžeme spatřit v chování lidí, kteří byli v rámci totalitního systému a v interakci s jeho vymezením konfrontováni. Jde tedy především o vztah mezi státem a lidskými hodnotami. „*Život ve zdech socialistické ideologie a totalitní moci byl pestřejší a barvitější, než tato moc na první pohled dovolovala - a v jejím sledu rekapituluje i ony paušální pohledy na minulost, které jsou jen jinou formou ideologie a ve své podstatě důsledkem čtyřicetiletého tréninku v zglajchšaltovaném myšlení a zjednodušeném posuzování společenských jevů a systémů*“ (Wagnerová, 2009, s. 12). Záměrem mé práce není obhajovat totalitní moc, ale zabránit bagatelizaci a znehodnocení skutečností, které zde lidé (v mé práci konkrétně ženy) vytvářeli, a které ovlivnily i následující dobu.

1.2 Socialistický model rovnoprávnosti

Výsledek politické změny, kterou přinesl listopad 1989, by se dal v obecné perspektivě charakterizovat jako zvláštní fúze zlomu a kontinuity v politickém vývoji. Kontinuitu spočívající v lineárním předání politické moci, faktickém zachování personálního složení státní správy a pozvolné transformaci politických elit (často v elity ekonomické) doprovázel zlom, který logicky souvisel s odbouráním zdiskreditovaných ideologických premis předchozího režimu. Smyslem této práce pochopitelně není analýza pravé podstaty "Sametové revoluce" ani snaha o definici jejího korektního pojmenování. Spíše než uvedená kontinuita nás zajímá především moment zlomu, spočívající v (často nekritické) negaci idejí, floskulí a témat, které vláda KSČ prezentovala jako pilíře svého politického programu a mezi něž spadá i oblast lidských práv.

Hladký průběh politické změny v roce 1989 vzbudil na Západě pozitivní ohlas, protože převrat nebyl provázen násilím jako v jiných zemích bývalého Východního bloku (např. Rumunsko). Tato přímočarost způsobila, že "Sametová revoluce" neměla očistný efekt realizované katarze a že proces dekomunizace proběhl pouze v symbolické rovině. Otázka vypořádání se s komunistickou minulostí je tedy stále aktuální. Napětí, které z tohoto handicapu vzniká, vytváří celou řadu předsudků vůči všem tématům, která - byť jen vzdáleně - připomínají odkaz vládnutí komunistické strany. Na pomyslném indexu "historicky znemožněných" témat se tak ocitla i lidská práva či cílené odstraňování nejružnějších forem diskriminace. „*V České republice pozůstatky deformací v myšlení lidí z nedávné minulosti vedou často k odmítání myšlenek na sociální spravedlnost, což v tomto případě znamená další prodlužování diskriminačních praktik*“ (Princip rovného postavení mužů a žen v právu Evropské Unie, 1998, s. 7). Toto nekritické odmítání myšlenek, témat i institucí má vliv na utváření politického vědomí a následně i realizaci politiky jako takové. V panující atmosféře, jež je do značné míry formována neoliberální politickou doktrínou, jsou tedy témata ochrany lidských práv či rovnoprávnosti mužů a žen chápána pouze jako marginální společenské problémy, které by neměly být řešeny politickou cestou, tj. stanovením nových společensko-ekonomických norem. Tento postoj je naprosto protikladný k situaci v zemích západní Evropy, kde jsou témata lidských práv, ochrany menšin či rovného postavení žen a mužů převážnou částí politických elit i samotné populace považovány za integrální součást politické praxe, i když tyto země nemají žádnou historickou zkušenost s nezdařenými pokusy o realizaci komunistického učení.

Povahu genderové problematiky v České republice tedy nelze plně pochopit, pokud nevezmeme v úvahu vliv, který má na tuto oblast naše totalitní minulost. Tento vliv je dvojího druhu. Na jedné straně se jedná o určité stigma, které na problematice zanechal reálný socialismus, jenž toto téma přijal za své a snažil se jej svým způsobem řešit. Tedy stigma, které v současnosti významně omezuje politickou vůli k prosazení společensko-politických požadavků, jež by mohly narovnat přetrvávající nerovnosti mezi oběma pohlavími. Na straně druhé se pak jedná o to, jakých úspěchů popř. neúspěchů reálný socialismus v rámci řešení genderové problematiky ve skutečnosti dosáhl.

1.3 Postavení žen před rokem 1989

Osvobození a zrovnoprávnění ženy je nedílnou součástí komunistické ideologie již od časů Karla Marxe. Podřízená úloha ženy je podle marxistického výkladu důsledkem vzniku soukromého vlastnictví výrobních prostředků a vyloučení žen z oblasti produktivní práce do sektoru neproduktivního domácího hospodaření. Tento vnucený přesun z oblasti reálné produkce do područí muže-živitele a neplacené práce o domácnost je příčinou finanční závislosti žen na mužích. K osvobození ženy pak může dojít pouze v případě, že dojde k odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, jež je předpokladem naplnění společenského charakteru práce a momentem, který ženám umožní využít svou pracovní sílu produktivně. K emancipaci žen tedy podle původní marxistické teorie dojde automaticky v momentu osvobození dělnické třídy, tedy v okamžiku komunistické revoluce.

Řešení autorů Komunistického manifestu se tedy omezovalo na možnost zapojení žen do výrobního procesu, jež mělo odbourat jejich finanční závislost na mužských protějšcích. „*Marxistická teorie emancipace ženy tím ovšem zůstala plně poplatná myšlení klasiků raného kapitalismu, jako byli Adam Smith nebo David Ricardo. Stejně jako oni byli i teoretikové marxismu oslněni možnostmi industriální produkce statků a podřídili jí všechny ostatní aspekty lidské existence související s nutnou reprodukcí lidského rodu a sociálního prostoru*“ (Wagnerová, 2009, s. 13). Toto pojetí do objemu relevantních produkčních aktivit zahrnovalo pouze práci, která se dala vyčíslit finančními prostředky, a opomíjelo tak skutečný význam péče o domácnost a práce spojené s výchovou dětí, tedy činnosti, kterým se tradičně věnují především ženy.

Skutečný význam tohoto opomenutí musel pochopitelně vyjít najevo vzápětí po politickém převratu v únoru 1948, po převzetí moci Komunistickou stranou Československa. Komunisté začali okamžitě naplňovat své představy o spravedlivé beztřídní společnosti, jež je prostá jakéhokoliv vykořisťování člověka člověkem, a v rámci ideálu plné zaměstnanosti a využití pracovního potenciálu všech svých obyvatel došlo k masovému zaměstnávání žen, které - podle očekávání marxistických teoretiků - získaly v možnosti vlastního výdělků kýženou nezávislost na mužích. „*Bylo to poprvé v historii, kdy ženy začaly pracovat jako průvodčí nebo řidičky tramvají, a v řadě dalších tradičně mužských povolání se objevily ženské tváře.*“ (Sokačová, 2009, s. 7). Během deseti let od února 1948 se podíl žen na počtu pracujících zvýšil z 37,8 na 42,4 %.

Zaměstnanecká role ženy byla chápána jako primární, mateřská jako sekundární. Realizovaná zaměstnanost žen pak byla sama o sobě řadu let považována za důkaz faktu, že

žena své emancipace již dosáhla a její osvobození již tedy nastalo. Přehlížení významu sekundární role ženy, tedy role matky a hospodyně, ovšem vedlo ke vzniku dvojího zaměstnaneckého poměru, tzv. "druhé směny", jež se nedala odbourat za zachování klasického chápání mužských a ženských rolí. Navzdory zdvojenému pracovnímu vytížení si však významná část žen své získané finanční nezávislosti cenila. Na počátku 60. let tak „... *přibližně 36 % žen ... na otázku, jestli by byly zaměstnány i tehdy, kdyby muž svým výdělkem stačil uživit rodinu, odpovídá, že ano nebo spíš ano, 16 % že ne, 22 % že spíš ne.*“ (Wagnerová, 2009, s. 16).

Ideologové aplikovaného marxismu nebyli schopni a zřejmě ani ochotni vyvíjet nástroje na nové přerozdělení úloh obou pohlaví v privátních poměrech jednotlivých rodin. Místo toho se snažili vytvořit podmínky pro to, aby se neplacené práce spojené s domácím hospodařením a výchovou dětí mohly v co nejširší možné míře přenést na samotnou společnost. Prostředkem kolektivizace domácí neplacené práce se měly stát např. závodní jídelny, jesle, mateřské školky, prádelny a veřejné úklidové služby, které měly ženám-matkám usnadnit jejich primární roli zaměstnanců.

Koncem padesátých let se model rigidního uplatňování marxistických zásad na život společnosti musel začít přizpůsobovat tíže panujících poměrů. *"Ve střetu se skutečností ztrácel řadu svých dogmatických a utopických rysů. Nikdy se neuskutečnila idea kolektivního domu se službami, protože jeho realizace v Litvínově se ukázala být finančně neúnosná, stejně tak ani představa o kolektivní výchově dětí jen doplňované výchovou v rodině, kterou společnost nepřijala. Jesle například nenavštěvovalo nikdy více než 11 % dětí do tří let.*" (Wagnerová, 2009, s. 14). Idea kolektivizace jednotlivých segmentů domácího hospodaření v průběhu šedesátých let ustupovala do pozadí a systém se postupně začal zaměřovat na pozvolné zhodnocování mateřské funkce. Mateřská dovolená byla do roku 1968 prodloužena z původních 14 týdnů na 26 týdnů, v roce 1971 byla dokonce zavedena možnost placené mateřské dovolené do druhého roku věku od druhého dítěte s garancí stávajícího pracovního místa. Zvolna se tedy přestalo lpět na doslovné aplikaci marxistických ideových předpokladů a společnost se začala obloukem vracet k podpoře tzv. sekundárních rolí ženy.

Po roce 1969 nastává v oblasti emancipace ženy období normalizační stagnace. Vývoj prakticky ustrne na stavu z konce šedesátých let a situace se až do roku 1989 téměř v žádném ohledu nijak nemění. Ke stejné stagnaci pak dochází i na poli teoretické reflexe ženské otázky. Ideová linie vlády Komunistické strany Československa se ve své rétorice víceméně navrácí k východiskům původního dogmatického marxismu a ztrácí kontakt s živou společenskou

realitou. Toto ustrnutí vývoje svým způsobem koliduje se situací na Západě, kde se právě v této době začíná rozvíjet nové feministické a ženské hnutí. Měřítkem pro hodnocení postavení žen je pro západní feministické hnutí paradoxně rovnoprávnost žen, již bylo dosaženo v zemích socialistického tábora v průběhu padesátých a šedesátých let. „*Jestliže ovšem na konci šedesátých let měly české a slovenské ženy před ženami na Západě přibližně dvacetiletý předstih – jak v úrovni kvalifikace vzdělání a integrace ve světě práce, tak i v sebevědomém podílení se na životě společnosti - pak během období normalizace a tak zvaného reálného socialismu tento předstih ztratily a úroveň mezi Západem a Východem se v této otázce v podstatě vyrovnala.*“ (Wagnerová, 2009, s. 18).

1.4 Pozůstatky marxistického modelu ženy v současnosti

Socialistický model uspořádání společnosti včetně jeho představ o emancipaci ženy skončil po listopadu 1989 na smetišti dějin. Oficiální výklad současného demokratického režimu se přitom vyznačuje téměř alergickou reakcí na cokoli, co by se dalo chápat jako vyzdvihování socialistických výdobytků či úspěchů, byť by byly jen partikulárního charakteru. Pokusy o nekritickou a objektivní bilanci dosažených úspěchů a neúspěchů v jednotlivých oblastech života jsou považovány téměř za kacířství a autoři takových analýz jsou pak často paušálně obviňováni ze sympatií k socialistickému zřízení jako celku.

Oblast emancipace žen a jejich zrovnoprávnění s muži je přitom tématem, v němž se přínosy socialistického modelu uspořádání společnosti nedají v rámci objektivnosti historických analýz i komparativních studií obejít. Standard postavení žen ve společnosti, jehož bylo v rámci socialismu dosaženo, je poměrně vysoký. "*Problémem je, že pro české ženy tu už nejde o výdobytky, ale o samozřejmosti, jejichž význam pro vlastní postavení ve společnosti si až příliš často neuvědomují.*" (Wagnerová, 2009, s.18). Podle Aleny Wagnerové mezi podstatné rysy tohoto standardu patří:

1. Vysoká kvalifikační a vzdělanostní úroveň žen, k jejímuž radikálnímu pozdvihnutí došlo již v průběhu nechvalně proslulých 50. let. V letech 1952 až 1963 vzrostl počet studentek čtyřnásobně, zatímco počet studentů pouze dvojnásobně. Zatímco v roce 1955 nastupovala každá čtvrtá žákyně do zaměstnání hned po dokončení základní školy, v roce 1965 to byla jen každá desátá. V 70. letech již mělo maturitu více žen než mužů, což byl ve srovnání se situací v zemích západní Evropy jednoznačný úspěch a náskok.

2. Skutečnost, že tělo ženy nebylo veřejným majetkem a sexuálním objektem.

Tento jev byl přítom v rámci polistopadové restaurace svobody odstraněn jako jeden z prvních, i když je povaha této svobody s ohledem na ženskou otázku nanejvýš sporná. „*Degradace ženy na sexuální objekt, který její existenci definuje jako služebnou muži, je důležitým vehiklem pro udržení poddanství ženy a její diskriminace.*“ (A. Wagnerová, 2009, s. 18) "Osvobození" pornografického průmyslu, "restituce" ženského těla jako veřejného majetku v reklamách či "uvolnění" trhu sexuálních služeb v tomto smyslu představují v oblasti zrovnoprávnění žen jednoznačnou regresi.

3. Integrace žen do světa práce, která ženám umožnila vlastní profesní rozvoj. V rámci naplnění ideje plné zaměstnanosti a využití všech dostupných sil na trhu práce byla tato forma emancipace do značné míry nedobrovolná a ve spojení s druhou směnou (povinností) v rodině znamenala pro řadu žen velkou zátěž. Na druhé straně se však ženy podařilo zapojit téměř do všech oblastí lidských činností a profesí, včetně těch tradičně mužských. O nastolení skutečné rovnosti se ovšem přesto nedalo mluvit: nerovnosti dále přetrvávaly zejména v zastoupení žen ve vedoucích funkcích. Tradičně bylo nejvíce žen zastoupeno ve školství, zdravotnictví a sociální péči.

4. Samozřejmost ekonomické nezávislosti ženy na muži, která výrazně posílila postavení žen a výraznou měrou odbourala dosavadní finanční dominanci mužů v rodinách. Muž již nadále nebyl univerzálním živitelem rodiny, rodinný rozpočet byl v této době součtem výdělku obou partnerů a bez ženina příspěvku by se neobešel. Emancipace žen však nebyla naplněna v plné míře ani v tomto ohledu: výdělky žen byly totiž průměrně o třetinu nižší než výdělky mužů, ženy tedy byly na pracovním trhu nadále diskriminovány, i když je po návratu ze zaměstnání, jež bylo ze zákona povinné, čekala doma jejich "druhá směna".

1.5 Emancipace žen za socialismu

Socialistické období nám v každém případě zanechalo vysoký standard uskutečněné rovnoprávnosti. Ženy dokázaly využít všech možností, které jim socialistický systém emancipace zaváděné politickou mocí otevřel a přitom ho ve značné míře přetvořily „k obrazu svému“. Za socialismu byly české ženy emancipované, aniž by si toho byly vědomy, protože o své rovnoprávné postavení ve společnosti, na rozdíl od žen na západě a jihu Evropy, nemusely bojovat. To dnes znamená značný handicap, nikdy se na svá práva nenaučily aspirovat, považují je i v dnešní době za samozřejmost a neuvědomují si, že nic se neztrácí tak rychle

jako právě ženská práva. Proto je vždy apelováno na to, aby si ženy svoje práva uvědomovaly, je to důležité nejen pro ně, ale pro celou společnost a její vývoj k demokracii.

2 Charakteristika režimu generála Franka v oblasti lidských práv a genderové otázky

2.1 Úvod do problematiky

K analýze postavení žen ve Frankově Španělsku je nejdříve potřeba zopakovat si předešlé dějiny této země. Jedině tak pochopíme, jak se úloha žen po nástupu fašistického předáka zhoršila.

Druhá republika přinesla řadu politických změn, které měly přispět k modernizaci španělské společnosti. Byla zrušena výsada šlechty, katolické církve a ženy si vymohly právo volit. Tuto možnost jim poskytla ústava z roku 1931. V rámci další emancipace si vymohly právo na rozvod, přístup ke kultuře, pracovní příležitosti, lepší pracovní podmínky (www.apostadigital.com). Je zcela jasné, že za oněch pět let (1931-1936), se věci nemohly radikálně změnit, jelikož běžný pohled na ženy zavedl mnohé příčiny k jejich nepřizpůsobení. Archetyp ženy, který se ustálil ke konci občanské války, zapříčinil nejen krok zpět, ale dokonce markantní zvrat směrem k horšímu. Snositelnější pozici získaly ženy až postupem let, s nástupem demokracie. Přestože byla sociální oblast v období republikánských reforem velmi důležitá, žena jako taková nebyla prioritním prvkem, nýbrž okrajovým elementem společnosti. Tvrzení, že ženy se zásadním způsobem liší od mužů, bylo v politické oblasti používáno jak pro ospravedlnění relativní marginality žen ve vztahu k politické a sociální moci, tak pro svalování viny za tuto situaci na samotné ženy. Do tehdejšího sněmu mohlo dosáhnout sotva deset žen.

Feminismus ve Španělsku třicátých let postrádal pospolitost a posléze nebyl ani tak průrazný, aby prosazoval zásadní záležitosti žen. *„Odborové svazy a politické strany uspořádaly svou agendu v souladu s muži definovanými měřítky, ignorovaly otázky mající prvořadou důležitost pro ženy (například mateřskou dovolenou, stejný plat za stejnou práci, péči o dítě) a věnovaly jen malou pozornost tomu, aby zmobilizovaly ženy ke vstupu do svých řad”*. (M. Ackelsberg, 2009, s. 142). Uvnitř hnutí „Mujeres Libres“, organizaci ve věci osvobození žen založené v roce 1936, se bojovalo o dílčí věci, jako například o právo přístupu žen ke kultuře. Můžeme tedy konstatovat, že tehdejší feministické snahy nebyly charakteristické bojem politickým, nýbrž bojem sociálním. To je zřejmé z tehdejších požadavků: právo na práci, možnost vzdělávání a umožnění „důstojného a plnohodnotného“

života s apelací zprůchodnění těchto potřeb a otevření cesty budoucím politickým nárokům (Ortiz Heras M., str. 372-403).

Feminismus jako hnutí, ve kterém se odráží touha projevit více účasti a rozhodování v sociální sféře, vzkvétá a je citelnější především v šedesátých letech minulého století (obdobným způsobem) v různých zemích. Na jedné straně se spojuje s oním prvním hnutím, které se pohybovalo a bojovalo za uplatnění politických práv, kterýžto požadavek zůstal jaksi pohřben, jako důsledek obou světových válek. Na straně druhé se v této skupině nacházely především mladší ženy, které se snažily uspokojit svou potřebu po rozšíření demokracie, která by dle jejich očekávání přinesla změnu - v obsahu chápání, rozhodování a způsobu přijímání politických rozhodnutí. Je ovšem nezpochybnitelné, že situace ve Španělsku vykazovala jisté specifické prvky. Alespoň oproti jejím blízkým sousedům Francii, Itálii a Německu, jež žily v demokracii.

2.2. Charakter Frankova státu

Španělský režim generála Franciska Franka se opíral o spojenectví s rigidními proudy katolické církevní hierarchie. Lpěl dogmaticky na autoritativních příkazech církve, vycházel z tradice katolicismu jako jediného povoleného náboženství.

Charta práce (Fuero de trabajo), kterou Franko nastolil hned po svém nástupu, byla zveřejněna a přijata 9. března 1938. Text odpovídá na otázky o charakteru státu a nepochybně je poznamenán evropskými fašistickými režimy, zároveň představuje originální koncepci vycházející z katolické tradice. *“Obnovením katolické tradice sociální spravedlnosti, z níž vycházela legislativa naší Říše, chce stát provést vojenské, budovatelské a hluboce náboženské kroky, aby dovedl do konce revoluci, která ve Španělsku probíhá a která musí dát Španělsku definitivně a navždy Vlast, Chléb a Spravedlnost.”* (Klekner, 1946, s. 146). Tím Franko prezentoval svůj postoj proti liberálnímu kapitalismu a marxistickému materialismu. Původní text preambule a modernizované části jsou legitimní až do Frankovy smrti, všechny zákony a nařízení směřovaly k rekatolizaci Španělska: povinné zavedení kříže ve školách, zrušení civilních sňatků (anulovány byly občanské sňatky z doby předchozího režimu), potlačení rozvodů, omezení interrupce a antikoncepce.

Frankův režim po druhé světové válce byl pro demokratické a komunistické veřejné mínění vzorem fašistického státu. Svědci se shodují, že přes neofašistické úchylinky prvních let a nesporné policejní násilí, které charakterizovaly Frankův nástup k moci, šlo ale spíše o

vojenskou diktaturu zapadající do španělské tradice. Otázkou zůstává, čím tedy byl frankistický model, pokud nemůže být označen za totalitní ani za fašistický. Jak jsem již konstatovala, vycházel z interpretace sociálního učení katolické církve, které lidem poskytuje hodnotovou orientaci a vytváří v nich určitou politickou mentalitu. Nicméně sociální učení církve se nikdy nemůže stát oficiální státní ideologií, protože je opřena o autoritu papeže, nikoli o stát. Fašistický i totalitní režim mají společné, že vznikly z krize předešlého demokratického systému. Totální ztráta konsenzu, která vyústila z ekonomické krize, společnost zradikalizovala a proměnila ve společnost masovou, ovládanou vášněmi a iracionalitou. Po pádu demokracie záleželo na každé společnosti, zda dá tato krize průchod totalitním a fašistickým formám moci, nebo diktatuře netotalitního tradičního typu. Frankismus ve svých počátcích převzal některé rysy fašismu, aniž by se ovšem ztotožnil s jeho podstatou.

2.3 Ženy pod diktaturou Frankova režimu

Frankistický režim svými zákony i sociální politikou prosazoval velmi konzervativní roli ženy ve společnosti – kladl si za cíl předepsat typ sociální ústavy, která by ženy zbavila veškeré osobní autonomie a přeměnila je na osu společenské mravnosti. Tím by ženy zůstaly odloučeny od světa pod záštitou zákona, jenž by je uvázal k domácnosti. Kontrast oproti časům před občanskou válkou, které byly charakteristické snahou sjednotit práva mužů a žen, je zřejmý ve sbírce zákonů z roku 1938, kdy generál Franco nařídil následující: „*Stát zakáže ženám noční směny a nasměruje všechnu jejich práci do vlastních domovů a tudíž uvolní vdané ženy z fabrik a ateliérů*“ (Ortiz Heras, M., 2001, s. 405). Jestli španělské ženy postrádaly do té doby politická a osobní práva, nyní budou ve výše zmíněných bodech ještě více strádat.

Další diskriminační jev nastal počátkem roku 1939, kdy se ženy a muži museli uschopňovat zvláště, přičemž jen ženy byly nuceny uvádět manželovo jméno, své povolání, místo pobytu, mzdu a počet dětí. Navíc koncem tohoto roku byla ženám zakázána registrace na úřadu práce - s výjimkou těch, jež byly hlavami rodiny. Zákaz se týkal také žen, jež byly neprovdané, odloučené od manžela, žen, jež neměly jinou možnost výdělků nebo byly práce nezpůsobilé. Poválečná bída postihla hlavně ženy. Uvnitř kruhu vládnoucí katolické kultury se jejich prostor zúžil pouze na rodinu, kde plnily poslušně svou roli. Tím se úspěšně vytvořil prototyp ženy, která je ..., *odloučená od vzdělání, církve a médií, jež měla chodit oblečená v dlouhých šatech, nezúžených, nezkrášlujících, kde by nebyl prostor pro dnes tak lačné pohledy. Oblečení nesmělo v žádném případě být krátké, ni průsvitné. Svobodné slečny nesměly*

vycházet bez doprovodu a to je tím myšlen doprovod rodičů, nebo někoho z rodiny“ (Marín, N., 2005, s. 149).

V tomto případě nesmíme přehlížet ani záměrnou neinformovanost, která se týkala sexu, potratů a antikoncepce. Trestní zákoník postihuje ženské cizoložství, zatímco u mužů je to problém jen v případě, že by se tak stalo v manželském domě nebo opakovaně mimo něj. Trestní zákoník, odstavec číslo 416, nadále postihne ty, kteří podávají informace o potratech či jej provádí. Stihne ale i ty, které se tomuto zákroku poddají. Jediná výjimka může nastat v okamžiku, pokud byla rodina zahanbena, např. znásilněním dcery (Marín, N., 2005, s. 165).

Důsledkem těchto okolností spojujících bídu a represi byl velký nárůst prostituce, tolerované do roku 1956. Šlo o fenomén, jenž se přetvořil na úniková vrátka společnosti, která byla sužována sexuálním potlačováním ze strany církve i diktatury. Toho využila Frankova vláda k tomu, aby vytvořila takzvanou dvojí rovinu této otázky: legální a přistěhovaleckou. Existovalo více než 1100 kontrolovaných nevěstinců, od 40. let zvaných „domy snášenlivosti“, které řádně platily daně.

V roce 1941 byla založena skupina pro ochranu žen Patronato protección a la mujer. Spolek byl oficiálně uznán roku 1942, předsedala mu Carmen Polo de Franco. Zasazoval se o to, aby ženy dostávaly základní křesťanskou výchovu, věnoval se morálce Španělska. Organizace byla pod správou policie, která všemožně pátrala po případných morálních nepatřícnostech a radila jak konkrétní případy řešit (Marín, 2005, s. 127).

Počátkem jara 1942 se vytvořily v každé obci pobočky, Junta local, které měly informovat o veškerých přestupcích proti církevním zákonům.

2.4 Vzdělávání a práce žen

Frankismus převzal trilogii německého nacismu - děti, domov, kostel – která připomínala tradiční ideologii. Přesto nemůžeme říct, že by to byl původní záměr frankismu. Starost o ženu již byla předtím hluboce zakořeněná v sociální ideologii katolické církve. Ta dávala najevo svůj antifeminismus tak, že předkládala ženy jako nositelky nízké oduševnělosti a intelektuální podřadnosti, odsouvala je na post hospodyň a matek. Systém tento pohled na věc posiloval negováním ženského vzdělávání na vyšší bázi než základní. Odraz předpojatosti dávných kořenů katolictví byl posílen o iracionalismus, konzervativní nacismus nebo též o pozitivismus. Propaganda frankismu směřovala vždy ženu pro její vlastnosti (mateřství, něha) jako člověka postaveného nad muže, ale pouze v záležitostech světského života. Tento fakt se

projevoval přesně opačně, než by se dalo očekávat. Jednotkou, která převzala do svých rukou organizaci žen, byla buňka FET (Seccion Femenina) de las JONS, již předsedala sestra zakladatele Falange, Pilara Prima de Rivera. Organizace měla za úkol přijetí režimu mezi ženami prostřednictvím různých procedur, posilováním prorežimního souhlasu, jelikož ženy byly masou s rozsáhlým působením, a to ve všech řadách, což fašistický režim nemohl zlehčovat (Marín, 2005, s. 128-130). Další z věcí, které byly zapotřebí ustálit, byla jejich důležitost pro společnost, rodinné zázemí a rozvoj státu, ale i jejich podřazenost muži jakožto hlavě rodiny. Následující úkoly buňky FET bylo posílit funkce vzdělávací, ošetrovací a tou vůbec nejdůležitější pak funkce rozvíjení sociálních služeb. „*Pro ty ženy, které jsou neprovdané či ovdovělé mladších 35 let, je připraven program pro seberealizaci, který po dobu 6 měsíců a 6 hodin denně, krom svátků, budou navštěvovat.*“ (Ortiz Heras, M., 2001 s. 408).

Úkol sociálních služeb byl nevyhnutelný pro ty, kteří se chtěli zúčastnit konkursu, získat titul, cestovat, vše pod dohledem státu. Primárním účelem organizace tedy bylo monitorovat a zasahovat do věcí denní potřeby. Přesto, že zmíněný úřad měl tolik povinností, neustále se vzdaloval od původní myšlenky, kdy měl sloužit převážně jako vzdělávací a poučovací institut pro španělské ženy. Vláda si toho všimla a nařídila restrukturalizaci této funkce, kdy se sociální služby po uplynutí jisté doby začaly věnovat „domovu“ v rámci vedení žen pomocí šestiměsíčních výukových programů. Zejména šlo o ty, jimž život nastavený vládou vyhovoval. U nich byla patrná jistá apatie a nedostatek politického přehledu. Nedůvěřovaly politice či jakýmkoliv jiným myšlenkám, které se odchylovaly od jejich zažitého způsobu života. Proto základní ideje frankismu neměly nikdy kýžený výsledek a ani tento úřad nedosáhl zdaleka svého cíle, ba jak bylo posléze zjištěno, procento jím ovlivněných bylo velmi nízké.

Stát zaujímal negativní postavení vůči ženské práci mimo domov, tento postoj vycházel ze snahy udržet venkov stále obydlený. Bylo akcentováno rolnictví, rovnice Španěl = rolník měla být celospolečenským ideálem. Vzhledem ke snaze přiblížení se k venkovské ženě bylo vytvořeno Sesterstvo žen a venkova (Hermandad de la Mujer y el Campo). Tento spolek podával základní informace o hygieně, práci v domácnosti a rodině. Díky tomuto spolku vzniká společnost Divulgadoras Rurales Sanitario – Social, která pomáhá v poválečných časech s problematikou kojenecké úmrtnosti. Dále vláda zakazuje práci vdaných žen pod záminkou udržení domácího krbu (zaměstnání povoleno jen vdaným ženám, svobodným matkám a vdovám). Tento zákon byl zrušen až roku 1961, ale stále s mnohými výhradami ohledně žen. Nadále přetrvává systém, kdy žena nemůže otevřít bankovní účet, podepsat

smlouvu, zvolit si zaměstnání, nakupovat cenné zboží – to vše bez souhlasu manžela (zrušeno 1975). Do roku 1966 nebyl ženám povolen přístup do funkcí jako soudce, účetní a do roku 1975 platil zákaz funkcí z oblasti policejní a ozbrojených složek. Roku 1960 byla zaměstnanost žen na 21 procentech (cca 2 200 000 osob), v následujícím roku se pro zvýšení zaměstnanosti zvolna odbourávaly limity vůči ženám a pomalu se jim navracela práva.

2.5 Boj ženy o demokracii

První byl boj o občanská práva, společné jmění, svobodu vyznání, kontrolu nad porodem, potratem, zákon o manželství a rozvodu (dříve nebyl možný). Ještě důležitější byl projekt katalánského hnutí „Primer Asambea Democratica de Mujeres de Santa Medir“ za svobodu žen. Toto a další podobná hnutí byla sledována a zakazována po celém státě.

Tyto skupiny se po roce 1975 (smrt generála Franka) staly základnou pro vznik hnutí „Movimiento Democrático de Mujeres“. Stoupenkyně feminismu se postupně propracovávaly do jednotlivých hnutí Frankovy vlády (např. Asociación de Ama de Casa“), které se snažily utvářet k vlastnímu obrazu, formovat poučení o právech apod. Začíná první vlna hlídání dětí, což bylo de facto rozbití tradicionalismu. (Ortiz Heras, M. s. 426)

Dnes není feminismus zvláštním a ojedinělým hnutím, které by mělo striktní vymezené hranice. Je to smýšlení, které se vyvíjelo s ohledem na situaci žen v historii. Po tomto rozvoji byl fenomén feminismu hybnou silou pro lepší zacházení se ženami a milníkem pro změnu politické a sociální struktury. Ve své podstatě je to pouze fakt, který poukázal na propast mezi mužem a ženou. A na možné řešení, kterým by se měla ubírat španělská společnost.

3 Genderové změny po roce 1989

3.1 Česká společnost po roce 1989

Československá společnost prodělala po roce 1989 velkou genderovou změnu. Jednak ji ovlivnil nový politický režim a kapitalistická ekonomika, jednak společenský vývoj, trendy globalizace, změny hodnot a rolí žen a mužů ve společnosti. Velký podíl na této změně mají informační, vzdělávací a politické aktivity, které se zaměřují na prosazování rovných příležitostí žen a mužů. Nicméně tyto změny přinesly nové problémy v nerovnostech mezi muži a ženami: vyšší nezaměstnanost žen, zvýšené platové rozdíly, růst segregace trhu práce. „*Svou negativní roli sehrálo i dědictví socialistického režimu - dvojitá směna žen, tedy plné pracovní zapojení žen na jedné straně a na straně druhé hlavní odpovědnost za péči o domácnost a rodinu*“ (Sokačová, 2009, s. 9).

Jak jsem již konstatovala v předešlé kapitole, socialistický režim výrazně ovlivnil postavení ženy na trhu práce, rozvíjel zařízení péče o děti, nicméně se naprosto nezabýval eliminováním genderových stereotypů. Hlavní odpovědnost za rodinu a domácnost stále zůstávala na ženách. Za hlavní nedostatek tehdejšího režimu je nutno považovat fakt, že otázka rovnoprávnosti pohlaví nebyla nikdy řešena samostatně a jako priorita - žena byla relevantní pouze jako proletářka, její zájmy byly zohledněny, pouze pokud se kryly se zájmy pracující třídy. Faktem zůstává, že v české společnosti je poměrně hluboce zakořeněn model aktivní, emancipované ženy a dvoukariérového partnerství s důrazem na „nenahraditelnou“ roli ženy-matky. Tento fakt se dotýká i mužů-otců, často jsou nuceni k velmi intenzivnímu pracovnímu nasazení, protože jsou odpovědní za finanční zajištění rodiny.

3.2 Postavení ženy v současné společnosti

Změny politického a ekonomického režimu v 90. letech jsou doprovázeny charakteristickými posuny oblasti sociální, kulturní a demografické. Nabytá svoboda se projevuje především u mladší generace. Klesá počet sňatků, rodí se méně dětí a lidé se stávají více svobodomyšlnými, což se projevuje i stále větším počtem nesezdaných soužití. Ženy často odkládají mateřství, aby nejdříve mohly vystudovat, vybudovat kariéru, a pak teprve zakládají rodinu. Stále více žen však dává absolutní přednost kariéře před rodinou a zůstávají tak bezdětné, což v předchozím režimu bylo takřka nemyslitelné. Tyto skutečnosti jsou reakcí na velký posun v postavení žen ve společnosti a v pojetí jejich rolí. Role žen ve společnosti se

liberalizovala, diferencovala. Rozšiřuje se uplatnění žen v práci, ve sportu, ve volném čase, zvyšuje se jejich finanční nezávislost, vedle toho spatřujeme i změnu mužské role, například větší participaci při výchově a péči o malé děti (Křížková, 2005, s. 13).

Postavení ženy v současnosti je prvotně dáno rozdělením společnosti na soukromou a veřejnou sféru. Veřejná sféra představuje oblast práce a pracovních vztahů, soukromá pak oblast rodiny a rodinného života. Přestože je žena součástí obou těchto sfér, má v nich nerovné postavení. Jako dominantní je ženám přisuzována rodinná sféra. Ve sféře mužské – pracovní – mají postavení spíše doplňkové, ačkoli ženy jsou na trhu práce zastoupeny stejnou měrou jako muži a příjem plynoucí z jejich práce do rodinného rozpočtu je dnes ve většině případů podmínkou zajištění materiálního standardu rodiny. „Dochází zde tedy k dualitě ženských rolí, kdy ve velké míře přetrvává názor, že muž by měl vydělávat a žena se starat o domácnost, ale zároveň většina souhlasí s tím, že by žena měla přispívat do rodinného rozpočtu.“ (Hašková, 2003, s. 90). Toto rozdělení je shodné s dichotomií instrumentálního a expresivního vedení podle Parsonse, jenž instrumentalitu spojuje s oblastí pracovní a ekonomickou, na kterou se mají specializovat muži, a expresivitu pak s oblastí vedení domácnosti a výchovou dětí, která by měla být doménou ženy. (Křížková, Pavlica, 2004). Rozdíly ve vnímání a přijímání odlišné role žen a mužů ve společnosti jsou dány nejenom historicky, ale také jsou určitým způsobem podporovány ve třech vzájemně provázaných oblastech: vzdělávání, práci a rodině.

3.2.1 Genderově integrovaná společnost

Genderová rozdílnost v pracovní a soukromé sféře je výsledkem nastavení podmínek, vzorců, norem a hodnot společnosti jako celku. Tyto skutečnosti nejsou samozřejmě neměnné, ustavičně se vyvíjejí v kontextu změn společenských i individuálních. Genderové stereotypy, udržované především socializací a sociální kontrolou, se zakládají na nerovném vztahu mužů a žen, resp. jejich postavení ve společnosti. Socializaci definujeme jako „komplexní dlouhodobý proces, v rámci něhož se člověk prostřednictvím interakce a komunikace s druhými stává bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti.“ (Křížková, Pavlica, 2004, s. 62). Jde nejen o výchovu v rodině a učení v rámci vzdělávacího procesu, ale i celoživotní osvojování si hodnot, norem a způsobů nebo vzorců jednání, které jsou využitelné, srozumitelné a očekávané v různých situacích a kontextech. Gender je jednou ze zásadních dělicích kategorií společnosti. Proto také jedním z prvních vzorců, které si člověk v rámci dané socializace osvojí, je uvědomění si existence odlišných skupin pohlaví. V rámci nich jsou mužům i ženám připisovány odlišné role a také orientace na odlišné hodnoty a postavení ve

společnosti. V procesu socializace tedy dochází k rozvoji genderové identity jedince, ke které se váže celý soubor očekávání a rolí. Tato socializace se nevyhýbá žádné společnosti. Osvojení sociálních norem a kontrolu jejich dodržování zajišťuje rodina, škola a další společenské instituce.

3.2.2 Genderové role a vzdělávací systém

Vzdělání má velkou moc. Umožňuje lidem uvědomovat si své postavení ve světě a společnosti, zároveň jim dává možnost toto postavení měnit. Na druhé straně je vzdělání nesmírně mocné i v tom, jak naše postavení ve světě fixuje. (Renzetti, Curran, 2005). „*Vzdělávací systém je vedle rodičovské výchovy důležitým procesem, v jehož rámci mohou být utvářeny a posilovány genderové stereotypy, které pak směřují obě pohlaví na různé vzdělávací dráhy a podporují vnímání genderových rolí jako přirozených a neměnných.*“ (Čermáková, 2000, s. 16).

Problematika vzdělávání z genderové perspektivy nazírání světa významně ovlivňuje jedince, současně ovšem určuje společenské, politické i ekonomické hodnoty na formální i neformální úrovni. Vzdělávací systém v České republice se stále potýká s genderovými stereotypy. U studentů jsou spíše posilovány představy o rozdílnosti mužů a žen, tím se vysvětluje příčina stagnujícího vnímání odlišného postavení mužů a žen ve společnosti.

3.2.3 Reforma vzdělávacího systému

V souvislosti s politickým převratem roku 1989 začala česká populace diskutovat o potřebě změn vzdělávacího systému. Školskému systému bylo vytýkáno přílišné soustředění na faktografické znalosti, autoritu vyučujících a na frontální vyučování. „*Kritika školství souvisela s celkovou atmosférou v soudobé české společnosti*“ (Smetáčková, 2008, s. 12). Tato kritika byla směřována ke všemu, co bylo spojeno s obdobím komunistického režimu, ke všemu bylo přistupováno s apriorní nedůvěrou a s tendencí to měnit. To samé se dotklo i školství. Fakt, který se podepisoval na této tendenci reformace, byl i obecný charakter školských systémů, který má úzkou vazbu na stát a ideologii, kterou státní moc prosazuje. Školské instituce (ve smyslu socializační instituce) mají za úkol zajišťovat mezigenerační zprostředkování hodnot a norem považovaných v soudobé společnosti za klíčové (Smetáčková, 2008). Lze tedy konstatovat, že na školství může být nahlíženo jako na nástroj propagandy.

Kurikulární reforma se uskutečnila prostřednictvím zvýšení autonomie jednotlivých škol. Ta začala být prosazovaná v rámci územně-správních změn v České republice, jež vzešly v platnost dnem 1. ledna 2000. Klasifikace územních statistických jednotek CZ-NUTS, která nahradila do té doby platný číselník krajů a okresů (ČKO) a zavedla systém klasifikace územních statistických jednotek používaný v zemích Evropské unie, podchytila současně nově vzniklé územně správní uspořádání České republiky na 14 krajů (www.crr.cz). „*Autonomie škol spolu s tendencí snižovat vliv státu tvoří pozadí kurikulární reformy. Porozumět jí a jejím genderovým aspektům vyžaduje vnímání tohoto kontextu, včetně jeho rysů neoliberalismu.*“ (Smetáčková, 2008, s. 13). „*Školské instituce do značné míry kontrolují a určují to, jaké vědění, o jakém obsahu a v jaké formě bude škola studujícím skrze formální kurikulum explicitně zprostředkovávat. Neméně důležitá jsou však implicitní hodnotová sdělení ukrytá v učebních materiálech, zakódovaná v chování vyučujících, přítomná ve vlastní atmosféře školní třídy anebo obsažená v diskurzu týkajícím se škol a vzdělání vůbec. Na symbolické úrovni působí toto skryté kurikulum na žáky a žákyně či studující stejně významně jako přiznané kurikulum formální a učí je, jak skrze určitou čtecí mřížku svět nazírat a pojímat.*“ (Renzetti, 2003, s. 262). Tím se dostáváme k jádru problému. Vlivem „skrytého kurikula“ tak do značné míry studenti nevědomky absorbují mnohé nástroje, jež jsou závislé na dané kultuře a jejích genderových stereotypch.

V současné době se více apeluje na výuku genderové problematiky, která by se měla realizovat prostřednictvím průřezových témat, vedených buď neziskovými organizacemi, nebo v rámci jednotlivých předmětů. Ve velké většině je zapojení této problematiky implementováno do humanitních předmětů, jako je český jazyk, společenské vědy, dějepis apod. Na podzim roku 2008 se na českých základních školách objevila nová učebnice týkající se výchovy k rodičovství, jedná se o první genderově korektní učebnici. Jednotlivé kapitoly se věnují problematice a charakteristice rodiny. Žáci se seznamují s významem instituce rodiny, s různými typy rodinného soužití, s různými podobami rodiny v minulých stoletích. Autoři knihy zde popisují obvyklé rozdělení prací v domácnosti a zároveň navrhuji spravedlivější členění, které umožňuje snadnější sladění rodinného a pracovního života mužů a žen (www.osops.cz). Tento nově vzniklý didaktický nástroj si klade za cíl ulehčit metodiku vyučování, seznámit žáky s touto problematikou a vědomím rovnoprávnosti pohlaví, kterou by měli studenti v procesu vzdělávání rozvíjet

3.3 Vzdělávací systém - klíč ke genderovým rozdílům

Počátek výchovných aktivit a vzdělávání začíná v mateřských školách, kam může být dítě umístěno po dovršení věku tří let. Od šedesátých let byly zřizovány jesle, které zajišťovaly péči o ty úplně nejmenší, o děti do tří let věku. Tato tzv. zvláštní dětská zařízení byla v období socialistické éry hojně využívána. Jejich počet se během 90. let snížil zhruba na 5%. V roce 1999 bylo v celé České republice pouze 67 jeslí (MPSV, 2004, s. 159). Počet mateřských škol se v naší zemi také snižuje, tento pokles souvisí s poklesem počtu narozených dětí. V současné době navštěvuje předškolní zařízení zhruba 85 % dětské populace.

„Participace dítěte v mateřské škole, zejména pak rok před nástupem do školy, se pokládá za společensky žádoucí z hlediska vývoje dětské osobnosti.“ (Kolektiv autorů, 2000, s. 14). Mateřská škola se významným způsobem podílí na výchově a rozvoji osobnosti, v této vrstevnické skupině se do středu pozornosti dostává dítě a ten druhý. Aktivitu, které se aplikují, by měly podporovat uvědomování si mezilidských vztahů, jako je kamarádství, vztahy mezi pohlavími apod. Dále je důležitou kompetencí, kterou by si dítě mělo osvojovat již od útlého dětství, učení se společenským rolím, jež jsou nedílnou součástí procesu socializace.

Na základních školách (6-15 let) můžeme vidět, jak výuka probíhá v souladu s genderovými stereotypy, čímž je utváří a utužuje. Stereotypy jsou rozvíjeny v genderově velmi necitlivých učebnicích a slabikářích, kde na jednom obrázku „máma s Emou melou maso“ (ženy se starají o jídlo - domácnost), zatímco na druhém obrázku je tatínek se synem a něco spravují (jsou chytrí a aktivní). Pokud je v učebnicích zobrazována zaměstnaná žena, pak je to téměř výhradně ve feminizovaném oboru - učitelka, zdravotní sestřička apod. Výchova rodičů spojená s výukou na základní škole pak směřuje chlapce a dívky do rozdílných směrů dalšího vzdělávání. Proto by se výuka v novém kurikulu, dle Ireny Smetáčkové, měla zaměřit na odbourávání stereotypních předsudků v nazírání na roli žen ve společnosti.

„Střední škola je v ČR prvním výběrovým mechanismem, který rozdělí chlapce a dívky na různé vzdělávací dráhy.“ (Čermáková, 2000, s. 16), přičemž na gymnáziích, středních odborných školách a konzervatořích lehce převažují dívky, zatímco střední odborná učiliště jsou doménou chlapců. Toto rozdělení víceméně kopíruje rozdělení chlapců a dívek za minulého režimu, kdy ale bylo dáno plánovanými kvótami. V rámci jednotlivých učňovských oborů i na středních odborných školách můžeme nalézt více či méně feminizované obory. Stávající struktura genderového rozdělení fixuje odlišné vzdělávací dráhy.

Trendem v evropských zemích je nárůst podílu žen mezi absolventy terciárního (vysokoškolského) vzdělávání. V naší zemi se zvyšuje počet studujících na vysokých školách,

za posledních deset let na více než dvojnásobek studentů. Zároveň se zvýšil i podíl dívek na celkovém počtu vysokoškolsky studujících. Podíl dívek a chlapců je v posledních letech velice vyrovnaný, v loňském roce poprvé podíl žen mírně převýšil podíl chlapců. Zájem dívek o studium na vysoké škole je větší než u chlapců, neboť si uvědomují, že získaný vzdělanostní kapitál jim částečně umožní zmírnit jejich nerovné postavení na trhu práce.

3.4 Ženy na trhu práce v ČR

Pro Českou republiku byla a stále zůstává charakteristická vysoká participace žen na trhu práce. Po roce 1989 se očekávalo, že část žen zvolí možnost setrvat v domácnosti a věnovat se péči o rodinu. Tato premisa vycházela ze skutečnosti, že nezaměstnanost již nebyla trestná. Tyto předpoklady se ovšem nenaplnily. Trh práce zaznamenal změny podmínek participace žen, které jsou důsledkem ekonomických, politických a kulturních posunů v české společnosti i vlivů globálního trhu práce. Tyto jevy nutí ženy k dynamické strategii, především v oblasti sladění rodiny a práce. Dalším důvodem, proč se ženy dobrovolně nevzdávají práce, je, že pro většinu českých rodin je dvoupříjmový model financování stále nutností. „*Vždy byla podporována pouze pracovní aktivita ženy, která saturovala deficity buď zdrojů pracovních sil (nedostatek mužů), nebo rodinných rozpočtů (nemožnost uživit rodinu z jednoho platu) a často obojí, což bylo nejprůzračnější klima pro vzestup zaměstnanosti žen. Naopak zpravidla nikdy nebyla podporována pracovní kariéra žen, diferenciací žen v sociální struktuře, vytváření rovných příležitostí pro obě pohlaví, odstraňování stereotypů mužské a ženské práce, odstraňování segregace mužských a ženských profesí a redefinice pracovních a rodinných rolí zaměstnaných kariérově orientovaných rodičů*“ (Maříková H., 2000, s. 86).

Během devadesátých let se objevily nové charakteristiky ženského postavení a profesního uplatnění, které mění celou atmosféru společnosti a trendy vývoje – ženy podnikatelky, manažerky, ale také ženy nezaměstnané (Čermáková M., 2000, s. 24).

Zaměstnanost žen a charakter ženské pracovní síly a jejich společenské postavení se ve svém vývoji odlišuje od států západní Evropy. Podle Fischlové byly základním faktorem ovlivňujícím tyto rozdíly společensko-politické poměry totalitního režimu v ČR na jedné straně a demokratický systém západní Evropy na straně druhé. To zapříčinilo odlišné trendy v ČR ve společenském a pracovním postavení žen, zejména v oblastech (Fischlová, D., 2002, s. 1):

- legislativy a pracovních norem
- přístupu k významu ženské práce

- odlišné struktury a dělby práce
- odlišného pojetí rodinných a pracovních rolí
- aktivity/pasivity žen v úsilí o rovné příležitosti na trhu práce

Na rozdíl od západní Evropy, kde zvyšování účasti žen v zaměstnání probíhalo obtížně a s časovým posunem, je jejich vysoká zaměstnanost v naší zemi součástí hospodářské reality dlouhodobě. Nicméně úroveň vzdělanosti pracujících žen je v západní Evropě vyšší a to hlavně v oblasti terciárního vzdělávání, stejně jako je vyšší společenská aktivita žen při prosazování vyrovnávání rozdílů mezi muži a ženami.

„České ženy patří v rámci Evropy k pracovní nevytíženějším, tvoří v naší společnosti více jak polovinu obyvatel a většina z nich pracuje na plný úvazek, tzn. 42,5 hodin týdně. Avšak z řídicích pozic tvoří pouze necelou třetinu, jejich podíl na nejvyšších pozicích nedosahuje ani 10%“ (Sokačová, L., 2005, s. 5), což se ovšem netýká jen oborů, ve kterých převažují muži, ale i odvětví silně feminizovaných. *„Viditelné změny v podmínkách ve skutečnosti jen maskují, že vzájemné postavení mužů a žen zůstává stejné. Možnosti vzdělání a procento zastoupení obou stran se sice vyrovnaly, ale v obsazení různých odvětví vzdělání, a tedy i v možnostech kariéry, nerovnost trvá dál“* (Bourdieu P., 2000, s. 82). Výzkumy v oboru sociálních věd potvrzují, že gender je ve většině organizací zakotven v oblasti dělby práce, procesů přijímání, povyšování a hodnocení pracovníků a také při určování příjmu. *„Aby žena plně uspěla v určitém postavení, musela by mít nejen všechno, co se v popisu pracovního místa vyžaduje, ale i všechny vlastnosti, s jakými do takového místa většinou vstupuje muž, tj. určitý fyzický zjev, agresivitu, jistotu, „odstup od role“, tzv. přirozenou autoritu, dispozice, na něž byli muži připravováni a tiše v nich cvičeni“* (Bourdieu P., 2000, s. 58). Renzetti píše také o vztazích na pracovišti. Popisuje vyloučení žen z tzv. „neformálních sítí“, ale také mluví o tom, jak nahlízejí kolegové na ženy na pracovišti. *„Mnohem častěji jsou vylučovány ženy i z neformálních informačních sítí, které mohou být pro výkon jejich povolání a pracovní postup neméně důležité...“* (Renzetti C., 2003, s. 281). Dále Renzetti analyzuje to, co může být příčinou nepřátelských vztahů na pracovišti. Zmiňuje se o názoru pracovní skupiny, která tvrdí, že negativní postoje mužů k ženám na pracovišti se zdají být motivovány tím, že muži vnímají ženy jako sociální minoritu. *„A tak přesto že ženy i muži v pozicích atypických pro jejich pohlaví diskriminaci zakoušejí, její formy a důsledky se značně liší právě podle pohlaví“* (Renzetti C., 2003, s. 282).

3.4.1 Genderová segregace

Pokud se blíže zaměříme na český trh práce, zjistíme, že je výrazně segregován podle pohlaví, a to jak horizontálně (kumulace žen do určitých oborů), tak vertikálně (podle pozic v hierarchii řízení).

Příkladem horizontální segregace může být např. kumulování žen ve školství. Je téměř vyloučeno, aby děti byly na základní škole vyučovány stejným počtem učitelek a učitelů. Podvědomě se jim tak zakóduje, že učitelské povolání je spíše vhodné pro ženy. Zároveň v této oblasti můžeme najít i příklad segregace horizontální, protože i když většina kantorů na škole jsou ženy, řídicí funkce vykonávají zpravidla muži. Segregaci výrazně napomáhají také nízké platy učitelů/učitelek. Podle stereotypu je muž živitelem rodiny, a proto si nezvolí málo placené učitelské místo. Z existence segregace pak vyplývají četné, zejména mzdové nerovnosti mezi muži a ženami na srovnatelných pozicích a rozdílné příležitosti při možnosti získání práce v určitém oboru či na určité pozici.

Rozlišení trhu na profese s různým podílem ženské a mužské práce může být i výhodné pro velkou část zúčastněných subjektů. „Podmínkou harmonizace vazeb mezi pracovním systémem, rodinou a sociální politikou je gender kontrakt. Takový kontrakt je vždy vázán na konkrétní historické a ekonomické podmínky a intervenci státu“. (Čermáková M., 1997, s.391). V České republice spočívá gender kontrakt na možnosti skloubit práci a rodinu.

3.4.2 Diskriminace žen na trhu práce

„Diskriminací se rozumí takové jednání, které znevýhodňuje osobu nebo skupiny osob pro jejich pohlaví, rasu, etnický původ, národnost, náboženství, věk, sexuální orientaci či zdravotní stav. Za diskriminaci z důvodu pohlaví je považována i diskriminace z důvodu těhotenství, mateřství nebo otcovství a z důvodu pohlavní identifikace. Za diskriminaci je považováno i obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, navádění či pokyn k diskriminaci“ (www.diskriminace.cz).

Nejběžnější formu diskriminace na pracovišti představuje nerovnost v odměňování, kterou popisují ve výše uvedené podkapitole, a rozdíly v pracovních podmínkách, týkající se především odlišné možnosti vzdělávání v rámci organizace a kariérního postupu. S kariérním postupem také souvisí problematika tzv. skleněného stropu, kdy je ženám „dovoleno“ postoupit na určitou pozici, ale na vyšší příčku kariéry už nedosáhnou kvůli pro ně neviditelným překážkám, které si začnou uvědomovat až ve chvíli, kdy se snaží danou pozici

získat. Jak uvádí Alena Křížková ve svém výzkumu, tuto odpověď dostala od respondentky ve věku padesáti let: „*No, domnívám se, že kdybych nosila kalhoty, tím myslím, kdybych byla muž, tak bych určitě udělala větší kariéru, než jsem udělala, a určitě bych to měla jednodušší s autoritou, protože tam stačí jenom to, že jste chlap. Ale když jste ženská, tak musíte být hodně dobrá, musíte být alespoň třikrát lepší než ten chlap. To určitě. To si myslím, že platí*“ (Křížková A., 2005, str. 34).

Jednotlivé typy překážek, které utvářejí skleněný strop a tím zapřičiňují minoritní zastoupení žen v řídicích pozicích, jsou podle Křížkové, Pavlici následující: (Křížková A., Pavlica K., 2004, s. 92)

- **společenské bariéry** - zahrnují především genderové stereotypy a celkovou genderovou strukturu společnosti
- **informační bariéry** - fakt, že v podnicích nebývá zajištěna dostatečná informovanost o zastoupení žen na řídicích pozicích, způsobuje, že ženy jsou předem odrazovány od aspirací na dosažení manažerských postů
- **bariéra odlišnosti** - při přijímání nových zaměstnanců jsou vybíráni spíše ti, kteří se od stávajících zaměstnanců příliš neodlišují, tzn. pokud na pozicích převažují muži, budou vybíráni s větší pravděpodobností opět muži
- **genderové rozdělení pracovního trhu** - ženy mají šanci dosáhnout vyšších pozic spíše ve feminizovaném, méně prestižním nebo méně finančně výhodném oboru
- **old-boys network** – představuje síť neformálních vztahů, které jsou tvořeny muži a pro ženy je těžké do nich vstoupit, přičemž tyto neformální vztahy jsou určující pro vztahy a úspěšnou kariéru v daném podniku
- **sexuální obtěžování** - má vliv na důstojnost a pozici člověka, ze strany muže jde většinou o demonstraci jeho dominantního postavení spojenou s podceňováním schopností ženy
- **nedostatky v antidiskriminačních zákonech** - legislativní opatření týkající se zákazu diskriminace jsou nedostatečné a nezaručují uplatnění účinných sankcí - žena se proto často bojí dovést případ k soudu, protože i v případě její výhry se výsledek může obrátit proti ní (viník dostane jen symbolický trest, zatímco žena je poznamenaná a nezřídka raději z práce odejde)
- **tokenismus**- situace, kdy je zástupce určité skupiny (pohlaví, rasa atd.) v pracovním kolektivu jediný či početně vzácný a tím se v očích ostatních členů stává symbolem „své“ skupiny - obrací se k němu pozornost a je posuzován podle stereotypů

spojovaných s „jeho“ skupinou. Ženy kvůli svému nízkému zastoupení bývají v pozicích tokenů většinou ve vrcholovém managementu, kde stereotypy spojené s posuzováním ženské práce a vlastností bývají argumentem proti jejich kariérnímu postupu. V kolektivu top-manažerů zpravidla nenalezneme více jak jednu či dvě ženy. Tím, že jsou svým zastoupením výjimečné, poutají pozornost ostatních, jsou pod drobnohledem a jejich dobré vlastnosti, jako např. výkonnost, rozhodnost apod. bývají zlehčovány, nebo brány za samozřejmé, a právě proto musí ženy své schopnosti neustále dokazovat, tedy být výkonnější než jejich mužské protějšky.

4 Vzdělávání a trh práce ve Španělsku

4.1 Vzdělávání a profesní uplatnění žen

Vzdělání a profesní formace jsou základní procesy, které od dětství ovlivňují budoucí životní úroveň člověka a jeho příjmy v pracovní sféře. Jak jsme si již uvedli v kapitole Vzdělávání žen v České republice, můžeme konstatovat, že s podobnou problematikou genderových stereotypů ve vzdělávání se potýká i Španělsko. Rozdíl můžeme spatřit v historickém kontextu, protože ženy se za éry generála Franka nemohly plnohodnotně vzdělávat, kdežto v České republice měly za komunistického režimu přístup ke vzdělání znažší (pokud aktivně nevystupovaly proti režimu). V současné době jsou Španělsko i Česká republika členské státy EU, a tudíž jsou podoby obou vzdělávacích systémů více konvergentní.

Španělský vzdělávací systém si klade za cíl (stejně tak jako ve většině zemí EU) bojovat o dodržování rovného zacházení a rovných příležitostí pro všechny studenty. Základním bodem k dosažení rovnosti je faktor koedukace, který mají učitelé za úkol implementovat do procesu výuky. Tento faktor musí být kompletní, všestranný a manifestovat se jak do formálního tak skrytého kurikula. *„Koedukace uznává biologický rozdíl mezi muži a ženami, avšak odmítá přebírání mužských a ženských stereotypů, čímž automaticky odmítá i existující hierarchickou strukturu upřednostňující muže před ženami, a umožňuje tak odstraňování a dalších hierarchických bariér. Koedukace spočívá ve vzdělávání dívek i chlapců stejným způsobem v kontextu, který nehledí na genderové role, jež oběma pohlavím předepisuje společnost“* (Crosato, 2005, s. 65). Na základě tohoto výroku můžeme vyhodnotit, že koedukace nepřijímá mužský model jako univerzální, upravuje sexistické stereotypy, navrhuje vyvážený učební plán, který eliminuje rozdíly mezi pohlavími ve společnosti a tím rozvíjí všechny individuální vlastnosti jedince bez ohledu na pohlaví. Ve Španělsku byla zavedena koedukace a principy rovnosti pohlaví až v 70. letech dvacátého století, v období frankismu byla společná výchova žen a mužů striktně zakázána a práva žen potlačena dle katolických principů. *„Důvodem, proč se Španělé opírají o historické analýzy a kladou důraz na procesuální diagnostikování, je snaha “smazat” ve vzdělávacím systému všechny sexistické či diskriminační projevy, které jsou hluboce zakořeněny v jejich mentalitě“* (Mª Cruz del Amo del Amo, 2009, s. 16).

V současné době se od španělského vzdělávacího systému očekává, že dosáhne překonání stereotypních pohledů na genderové role a přispěje ke změně chování a postojů ve společnosti. K hlavním cílům zákona o vzdělávání patří prosazování základních práv a svobod

vedoucích ke skutečné rovnosti mezi muži a ženami, uznání sexuální rozdílnosti. Zákon také otevírá prostor ke kritickému posouzení nerovností, které umožní překonání sexistických postojů.

4.2 Hlediska přístupů genderových rozdílů ve vzdělávání

Z historického a současného hlediska můžeme ve vzdělávacím systému Španělska rozlišit dva hlavní přístupy k genderovým rozdílům. Z historického kontextu je patrný konzervativní přístup, který považoval sociální a kulturní rozdíly mezi muži a ženami za biologický, a tedy neměnný. Tento názor zaujímala katolická církev a autoritativní režim generála Franka. Rozsáhlá literatura této etapy ukotvovala názory o méněcenném postavení žen. Od žen a mužů se očekávalo, že ve společnosti zaujmou oddělené role: muži byli spojováni s veřejnou sférou a ženy se sférou privátní. Muži byli bráni z tohoto konzervativního pohledu jako fyzicky silnější, mající větší numerické a mechanické schopnosti. Na druhé straně se tvrdilo, že ženy psychologicky i fyzicky dříve dospívají, jsou družnější a více pečují o druhé. Svět vidí v osobních, estetických a morálních dimenzích, kdežto muži nazírají na svět z hlediska předmětů, myšlenek a teorií. Tento konzervativní přístup zapříčinil přijetí názoru o rozdílnosti mezi pohlavími, kdy je vzdělávání chápáno jako prostředek socializace a výchovy chlapců a dívek do jejich “přirozených” rolí jako mužů (živitel zaměřený na práci, hlava rodiny) a žen (vychovatelka, pečovatelka zaměřená na rodinu).

V současné době má španělský vzdělávací systém základnu v progresivním přístupu, který vysvětluje vyvíjející se sociální role mužů a žen v proměnlivém kontextu historie, kultury a společnosti. Z tohoto hlediska vysvětlují (v rámci průřezových předmětů na školách), jaké role zastávaly ženy v dobách patriarchálního uspořádání společnosti a snaží se vyvrátit stereotypní způsoby myšlení u studentů. *“Progresivní přístup klade důraz na chápání genderu nebo rozdílů mezi pohlavími jakožto kulturního jevu vyrůstajícího z dominantních myšlenek konkrétní doby či kultury. Vzdělávání se zde považuje za nástroj vytváření povědomí o tom, proč jsou určité rozdíly mezi pohlavími v určitých obdobích vnímány jako důležité, k podpoře větší rovnosti mezi muži a ženami a také k boji proti dualistickým a stereotypním předpokladům”* (Genderové rozdíly ve výsledcích vzdělávání, 2010, s. 16).

4.3 Reforma vzdělávacího systému ve Španělsku

Začleněním genderové problematiky do předmětu Základní lidská práva a svobody, tendují jednotlivá kurikula ke standardizaci vzdělávacích modulů. V roce 1990 proběhla ve Španělsku velká reforma školství, která nahradila školský zákon z roku 1970 zákonem o právu na vzdělání č. 8/85 z 3.7.1990. (L. Rovná, 2000, s.32) Ústavní zákon stanovuje povinnou smíšenou výuku na všech stupních škol a legitimně ukotvuje rovný přístup ve vzdělávacím systému. Na reformu měly velký vliv politické změny v 80. letech a také vstup Španělska do Evropské unie. Ministerstvo školství, kultury a sportu má v kompetenci určovat základní normu, která musí být respektována v každé autonomní oblasti, kterými jsou: Andalusie, Kanárské ostrovy, Katalánie, Galie, Baskicko, Navarra a Valencie. Předmětem základní normy jsou struktura vzdělávací soustavy, osnovy, školní inspekce a role. Autonomní části pak mohou rozvíjet vlastní vzdělávací kompetence, jejichž má být vedle základní normy docíleno. Reforma vzdělávacího obsahu přinesla navrácení původních národních jazyků např. katalánštiny do školních osnov. Reforma se týkala celé struktury vzdělávací soustavy, decentralizace v kontrolní, ekonomické i obsahové sféře. V rámci přípravy reformy proběhla ve Španělsku nejedna diskuze ohledně náboženství. Otázka zněla, zda náboženství má být zařazeno do osnov jako povinný, či nepovinný předmět. V současné době je náboženství na státních školách vymezeno jako předmět nepovinný.

Španělský vzdělávací systém se řídí třemi základními principy: podporovat všestranný vývoj jedinců, docílit plného rozvoje jejich osobnosti a přispívat k vytvoření spravedlivější a sociálně vstřícnější společnosti. Základní schopnosti a dovednosti, jež si žáci mají v průběhu vzdělávacího systému osvojit, jsou specifikovány v zákonu Ley Orgánica de Ordenación General del Sistema Educativo (LOGSE - základní zákon o obecné struktuře a organizaci vzdělávacího systému). Stanovuje, že vzdělávací program by měl nejen zajistit osvojování vědomostí a pojmů, ale také podporovat vzdělávání, které stimuluje rozvíjení všech schopností žáků (Informe nacional de España, s. 4, 2001).

4.3.1 Vzdělávací systém

Struktura vzdělávací soustavy začíná v mateřských školách a je určena dětem od 6 měsíců do pěti let. První cyklus pro děti začíná od 6 měsíců do tří let, druhý cyklus pak pro děti od 3 do 5 let. Ve Španělsku je účast dětí v druhém cyklu vyšší než je evropský průměr, první cyklus navštěvuje pouze 27% dětí (Fuente 2007). V prvním cyklu by dítě mělo ovládnout

verbální komunikaci, a tak navázat vztahy s ostatními vrstevníky. V druhém cyklu se dítě samostatně a plynule přizpůsobuje skupině, reguluje své chování. V průřezových tématech jsou zařazeny do obou cyklů vzdělávání pro rovnost příležitostí mezi muži a ženami koedukace a sexuální výchova, kde se děti prostřednictvím symbolických a simulačních her učí analyzovat genderové stereotypy. Nicméně i ve Španělsku proběhla revize jazykových učebnic, ilustrací a čítanek, jež jsou určeny pro žáky předškolního a základního vzdělávání. Materiály prokazují jisté tendence k utváření genderových stereotypů. Obrázková reprezentace žen tvoří v těchto materiálech přibližně polovinu počtu. Rozdíly byly ovšem zjištěny v barevnosti prezentace - u žen byly obrázky světle růžové a týkaly se charakterizace a chování, jež se zakládaly na genderových stereotypu a prostorovém zobrazení. Muži byli převážně zasazeni do veřejných a ženy do soukromých kontextů (Genderové rozdíly ve výsledcích vzdělávání, 2010, s. 76).

Primární vzdělávání je určeno dětem od 6 do 12 let, probíhá ve třech dvouletých cyklech. Dle LOGSE má základní vzdělávání žákům pomoci osvojit si dovednosti potřebné k tomu, aby nezávisle a samostatně fungovali v rodinném a domácím prostředí i v sociálních skupinách, s nimiž přicházejí do styku. Což také znamená vážit si základních hodnot, jimiž se řídí lidský život a spolužití, a jednat v souladu s nimi, seznámit se se základními charakteristikami svého materiálního, sociálního a kulturního prostředí a uvědomit si, jaký prostor pro uplatnění jim nabízí. Ve Španělsku zahrnuje základní vzdělávací program pro primární vzdělávání následující témata v oblasti občanské výchovy: uznávání genderových rozdílů; identifikaci nerovností mezi muži a ženami; prosazování rovných práv pro muže a ženy v rodině, sociálních oblastech a na pracovištích. Na nižší sekundární úrovni (pro všechny studenty mezi 12 a 16 lety) se předpokládá kritické hodnocení rozdělení práce podle společenského postavení a pohlaví, sexistických předsudků, a dále hodnocení příčin chudoby. Po střední škole lze skončit nebo pokračovat (16 let je minimální věk, ve kterém je možné se zapojit do pracovního procesu) dvouletým maturitním studiem či studiem na profesní škole technického zaměření. Tyto formy studia jsou nepovinné. Studium je rozděleno do dvou cyklů a každý cyklus do dvou ročníků. Schopnosti, jež studenti mají rozvíjet během povinného sekundárního vzdělávání, které se dotýká genderové problematiky, jsou: chovat se vstřícně a projevovat ochotu ke spolupráci, morální odpovědnost, solidaritu a toleranci a přitom zachovat zásadu odmítání diskriminace (Consejo de Europa y MEC, 1999, s. 24) Materiály jsou uzpůsobené tak, aby žáky seznamovaly s uměním a kulturou. K nim si děti mají vypracovat vztah a vážit si jich. Žáci by měli být schopni např. na základě obrázků či historického kontextu analyzovat hlavní příčiny, které ovlivňují společnost, seznamovat se s hlavními

přesvědčeními, postoji, hodnotami španělských tradic a s kulturním dědictvím. Kriticky je posuzovat a volit ty alternativy, které jsou nejpříznivější pro jejich celkový osobní rozvoj. Navazující dvouleté maturitní studium, které lze absolvovat po střední škole, je poslední etapou středního vzdělávání a je nepovinné. Studenti si mohou vybrat ze čtyř základních oborů: přírodní vědy a zdravotní vědy, humanitní a sociální vědy, technika a umění. Také ve španělském středoškolském vzdělávání můžeme spatřit segregaci pohlaví dle výběru oborů. Většina mužů tenduje ke studiu technické a přírodní vědy, dívky ve větší míře k větví humanitní a sociální. Termín, který se k této skutečnosti pojí a který také zapříčiňuje genderovou segregaci ve vzdělávacím systému, je pojem genderová mezera, která označuje poměr dívek a chlapců studujících určité předměty, přičemž velikost a povaha genderové mezery u určitých předmětů se liší. Studenti po absolvování všech předmětů získávají titul maturant, který je základní podmínkou pro přijetí na vyšší vzdělávání univerzitního či neuniverzitního typu.

Vysokoškolské studium ve Španělsku je téměř výhradně univerzitního charakteru, prvořadým cílem v rámci genderové rovnosti ve vysokoškolském vzdělávání je bojovat proti horizontální segregaci a odlišnosti ve výběru studijních oborů. V současné době prokazují ženy větší míru participace ve vysokoškolském stupni, nicméně podíl žen mezi akademickými pracovníky klesá s každým vyšším stupněm. Tento skleněný strop pro španělské ženy je důsledkem dominantní maskulinní kultury, která na akademické půdě existuje (Genderové rozdíly ve výsledcích vzdělávání, 2010, s. 97) Studium na univerzitě je rozděleno do tří cyklů, které na sebe navazují. Po absolvování každého z cyklů student získá titul a může studium ukončit.

4.3.2 Strategické plány pro podporu rovnosti pohlaví ve vzdělávání

Ve Španělsku zahrnuje Strategický plán pro rovné příležitosti 2008-2011 jako svůj prvořadý cíl podporu náležitosti, přípravného vzdělávání učitelů a dalších pedagogických pracovníků v oblasti koedukace, prevence násilí na ženách, obtěžování a rovných příležitostí. Za účelem dosažení těchto cílů je navržena řada pokynů, například: podpora vytváření kateder genderových studií zaměřených na toto specifické vzdělávání, na výzkum a na tvorbu didaktických materiálů na pedagogických fakultách, vyšších odborných pedagogických školách a v centrech dalšího vzdělávání. Vznikají postgraduální kurzy se specializací na rovné příležitosti pro ženy a muže ve vzdělávání, koedukaci, nesexistické vzdělávání a prevenci násilí

vůči ženám. Do přijímacího řízení jsou také začleněna témata související s genderovou rovností do přijímacích řízení.

Jedním ze základních kamenů socializace lidí je vzdělávání. Formální vzdělávání (realizuje se ve vzdělávacích institucích, jejichž funkce, cíl, obsah, prostředky a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny) se tak stává klíčovou strategií k dosažení významného pokroku v rovnosti mužů a žen. Vzdělávací systém by měl pomoci odstranit sociální stereotypy týkající se genderových rolí a měl by umožnit ženám a mužům vyrovnanější přístup k příležitostem, budování vztahů k opačnému pohlaví založené na respektu a odpovědnosti, podporu účasti mužů a žen ve všech sférách společnosti na stejné úrovni. Strategický plán, jenž využívají autonomní oblasti Španělska, je nástrojem, který nejen vyvíjí a implementuje vymáhání práva 12/2007, ale posiluje základnu předchozího plánu, Rovnost mužů a žen ve školství, který je platný od roku 2005. Hlavní cíle dle akčního plánu z roku 2009 dle Strategického plánu rovnosti jsou (Plan Estratégico para la igualdad, 2009, s 5-12):

Podpora zvyšování povědomí o významu rovnosti ve vzdělávání a zvyšování hodnot, které umožňují sdílení úkolů a rovnostářské péče. K dosažení tohoto cíle by měl přispět rozvoj osvětové činnosti zaměřené na studenty a překážky v diskriminačních situacích, organizace zvyšování povědomí prostřednictvím školení o rovnosti mužů a žen, o problematice násilí učitelů, žáků a také předávání informací přes organizaci AMPAS (sdružení rodičů, spadají do vlastnictví školy). Španělé směřují zvláštní pozornost k zapojení rodičů do prosazování genderové rovnosti ve vzdělávání. Zapojují rodiny do šíření informací, do činností zvyšujících povědomí a do rozhodovacích činností s cílem zlepšovat soužití ve škole. Další orgány, které se snaží šířit informace v této oblasti jsou Ženské instituty, které publikují řadu materiálů speciálně věnovaných prevenci násilí na ženách. Tyto publikace kladou důraz na nutnost zpochybňovat tradiční významy připisované mužským a ženským hodnotám i na nutnost považovat rozdíly mezi pohlavími za něco pozitivního. Soustřeďují se na analýzu vzdělávacích postupů přímo či nepřímo souvisejících s násilnickými postoji. Dalším prostředkem je implementace nesexistického jazyka do všech dokumentů a propagačních materiálů škol, propagace a šíření volitelného předmětu „sociální změny a gender“, příprava pokynů týkajících se kritérií pro výběr a úpravy kurikula z hlediska pohlaví. Mainstreamingové akce na podporu kultury, organizované v rámci výuky primárního, sekundárního a odborného vzdělávání jsou zahrnuty ve všech plánech v této oblasti, zejména ve čtení, plánu rozvoje mnohojazyčnosti, integrace informačních a komunikačních technologií a školského prostoru.

Ve Španělsku je gender mainstreaming jednou z hlavních zásad politiky rovnosti. V tomto rámci existují na každém ministerstvu oddělení pro rovnost žen a mužů.

Podporovat dovednosti potřebné pro začlenění rovnosti žen a mužů v učitelské profesi a všechny jednotlivce pracující v této oblasti. Tohoto cíle chtějí Španělé dosáhnout prostřednictvím koedukace, odborné přípravy školního roku, sítě profesního formování osob, které působí ve vzdělávacích centrech, přes webový portál Ministerstva školství, který má sloužit jako prostor pro komunikaci, vzdělávání a výměnu zkušeností v oblasti rovnosti.

Poskytovat nástroje a prostředky pro podporu rodin s cílem rovné účasti ve vzdělávání. Zde musíme brát v potaz, že gender je pouze jedním z faktorů ovlivňujících dosažené výsledky v různých předmětech a následně pak v profesním uplatnění. Velice silný faktor představuje socioekonomické postavení. Při podpoře dětí se špatnými výsledky je proto důležité brát v úvahu kromě genderu také rodinné prostředí, z něhož pocházejí. Za tímto účelem Ministerstvo školství, kultury a sportu zajišťuje sociálně ohroženým skupinám bezplatnou péči v družinách, školních stravovacích zařízeních. Dalším krokem, který má přispět je standardizaci, je zajištění univerzálního vstupu a výstupu vzdělávacího systému pro všechny skupiny.

Eliminovat kulturní zaujatost a diskriminační stereotypy v učebnicích a dalších výukových materiálech. Podporovat vyvážené začlenění ženského světa v komplexní rozmanitosti (věku, společenské třídy, rasy, zdravotního postižení atd.) do osnov materiálů a učebnic prostřednictvím ženského přínosu v různých aspektech historie, vědy, politiky, kultury a rozvoje společnosti, zahrnující studie o feminismu jako politického myšlení a sociálního hnutí, revize kurikula, koedukovaný jazyk a obrázky. Dohled ministerstva školství přes kontrolní orgány o shodě standardů vzdělávacích materiálů, knih a textů. Muži jsou stále zastoupeni častěji než ženy; používaný slovník je v rozporu se zásadou genderové rovnosti, hlavními postavami jsou většinou muži, zobrazované ženy mají převážně typicky ženská povolání a na politické a intelektuální scéně se takřka nevyskytují. Učebnice předkládají stereotypní zobrazení mužů a žen a jen o málo z nich lze říci, že by vyvracely stereotypy či vyrovnávaly zastoupení mužů a žen.

Podnítit vyvážené zastoupení žen a mužů v různých odvětvích studia a povolání. Prostřednictvím studia a analýzy výskytu grantů pro muže a ženy k možnosti přístupu k vysokoškolskému studiu v jednotlivých regionech, budou implementovány pozitivní opatření ke zvýšení počtu žen na akademické půdě. Rozvíjení stávajících právních předpisů týkajících se rovných příležitostí, a to diskriminace a všeobecný přístup ke vzdělání, z hlediska pohlaví a

poskytování poradenství za účelem odstranění genderově specifických překážek vzdělávání se rovněž považuje za nástroj ke zlepšování výkonu a ke zmenšování rozdílů ve školní úspěšnosti. (Genderové rozdíly ve výsledcích vzdělávání, 2010, s. 132). Další kroky jsou: podpora zavádění výuky rovnosti žen a mužů, jako požadavku pro participaci na postgraduálním vzdělávání a podnícení realizace pozitivních opatření pro provádění výzkumů realizované ženami.

4.4 Trh práce

Následující stať pojednává o situaci na španělském trhu práce s veškerými jeho charakteristickými rysy, důraz bude kladen především na ženský faktor. V první řadě musíme konstatovat, že i na španělském trhu práce vyvstávají změny, které přinesl začleňovací proces žen do placené neboli produkční sféry práce. Tyto změny se dotkly nejen samotného trhu, ale i sféry sociální. Nadále jsou zde zjevné nerovnosti vůči pohlaví, které stále přetrvávají na španělském trhu, a to nejen při pohledu na jejich pracovní náplň, ale i na profesní umístění žen, formu pracovních smluv, jež jsou nucené podepisovat, a na ohodnocení práce kterou vykonávají.

4.4.1 Masivní začlenění žen na trh produktivní práce

Jedna z nejdůležitějších revolucí 20. století se týkala hromadného začleňování žen na pracovní trh. Tento fakt razantně změnil strukturu pracovního trhu, ale též sociální strukturu společnosti. Masivní začleňování se uskutečňovalo v každé zemi v jiné časové periodě a dynamice, nicméně souhrnně můžeme tento jev začlenit do 2. poloviny 20. století, přesněji řečeno do šedesátých a sedmdesátých let. Do té doby pozice žen v tomto odvětví byla irelevantní vzhledem ke stálému podceňování jejich přínosu do této sféry. (Obeso, C., 2006, s. 2)

Ve Španělsku se tato integrace zpozdila kvůli politickým a ekonomickým okolnostem, které panovaly v tehdejší době. V každém případě tento proces hromadného začlenění je jedna z nejdůležitějších událostí, která se udála na poli ekonomickém, společenském, ideologickém a kulturním a která měla zásadní dopad na španělskou společnost. Sociální struktura založená na katolické víře a striktním přerozdělení práce dle pohlaví, muž - produktivní a žena - reproduktivní, se pomalu transformuje na pozvolnou inkorporaci žen na trh práce a postupně i na sdílení domácích prací mezi muže a ženy. Přesto ovšem zbývá dlouhá cesta, která bude

zapotřebí ke sjednocení a uhlazení těchto nerovností, jak ostatně vyplývá z toho, jak každé pohlaví využívá svůj volný čas.

Další přijatou změnou je změna ekonomická, jež od druhé poloviny 20. století čerpá z této „skryté žíly“, kterou tvořilo ženské osazení. Moderní konzumní společnost a její rozpínání je z velké části možno přičíst tomuto začlenění žen na trh práce. Nejen že se ženy zasloužily svým příchodem na trh práce o nárůst ekonomiky, ale i růst velkých korporací byl umožněn díky tomuto faktu. „*Od počátku 60. let je hnacím prvkem nárůstu zaměstnanosti právě ženský faktor. Feminizace trhu práce je jedním z nejdůležitějších prvků 20. století*“ (Galvéz Mozo A., 2008, s. 12). Roku v ruce se změnami společenskými a ekonomickými nastaly změny na poli ideologickém, což zapříčinilo to, že ženský faktor začal být důležitým prvkem také ve španělské společnosti. Za posledních padesát let můžeme porovnat, jak se požadavky ženského hnutí odrazily díky jejich každodenní práci, jejich způsobu myšlení a konání. Tyto změny byly doprovázeny problémy, které vystávaly z patriarchálního pojetí společnosti (pohled na rodinu, řídicí či politické posty atd.). Nyní se Španělsko nachází v době, kdy z předešlého pojetí statutu ženy, která měla pouze post v domácnosti, přechází do doby, kdy se jeví snaha vypustit předsudky ve snaze eliminovat hranice mezi pohlavími a nastolit rovnováhu dělby domácích prací, vzdělávání a výchovy dětí.

4.4.2 Politika rovnosti žen a mužů v pracovní sféře

V březnu roku 2007 byl ve Španělsku přijat zákon o rovnosti žen a mužů. Klade si za cíl nastolit rovnost mezi muži a ženami, např. pomocí zvýšení počtu žen v řídicích pozicích a v politice a posílením účasti mužů na rodinném životě. Zákon potírá diskriminaci, podporuje pozitivní opatření v kolektivním vyjednávání, přispívá ke sladování osobního a pracovního života, motivuje k plánům rovnosti ve firmách a vyzdvihuje příklady dobré praxe. Španělský premiér José Luis Zapatero prohlásil, že zákon změní španělskou společnost v "navěky lepší". Hlavní opatření, která zavádí tento zákon, jsou následující (Plan estratégico de igual oportunidades, 2007, s. 9):

- Byla vytvořena Meziresortní komise pro rovnost mužů a žen a na každém ministerstvu vytvořeny orgány zabývající se rovností žen a mužů.
- Byla vytvořena Rada pro podporu zapojení žen. Zavádí se používání nesexistického jazyka orgány veřejné moci.

- Zavádí se vypracování a používání genderových studií a statistik. Tyto genderové studie vypracovávají především vládní instituce a neziskové organizace každé autonomní oblasti.

- V podnicích musí být připraveny a realizovány Plány rovnosti a kolektivní vyjednávání musí zahrnovat také problematiku rovných příležitostí žen a mužů. Programy na podporu genderové rovnosti v zaměstnání poskytují jednotlivým podnikům audit relevantních oblastí. Cílem jednotlivých projektů je zavádět ve firmách konkrétní programy pro podporu rovných příležitostí pro ženy a muže. Za tímto účelem je využíván plán: 1) diagnóza, 2) pozitivní akce, 3) S.E.I.O. - sociální známka označující podniky s rovnými příležitostmi pro ženy a muže. Jednotlivé části projektu se zaměřují na problematiku překlenutí horizontální segregace na trhu práce prostřednictvím osobního plánu rozvoje, jenž je vypracován každému jedinci, který se tohoto projektu zúčastní. Další ohroženou skupinou jsou ženy pracující jako hospodyně či pracují bez pracovní smlouvy, a tudíž se na ně nevztahují ani základní pracovní standardy (nespadají pod zdravotní a sociální pojištění). Zde je hlavním cílem nalézt způsoby, jak legalizovat co největší množství takových zaměstnání.

- Byla zavedena speciální opatření k zamezení sexuálního zneužívání a zneužívání z důvodu pohlaví na pracovišti a pro sladování osobního, rodinného a pracovního života podporující co největší rovnováhu v rozdělování rodinných povinností mezi muži a ženami. Programy na podporu sladování pracovní a rodinné sféry jsou pro současné Španělsko velkou výzvou. Pracující ženy tvoří většinu zaměstnaných na dobu určitou a velká část z nich čeká s rozhodnutím porodit dítě na dobu, kdy budou mít stálou práci. Situaci rodin ztěžuje také pracovní doba, která končí v pozdních večerních hodinách. Důvody pro práci na částečný úvazek pro muže a ženy jsou velmi rozdílné a mohou být spojeny s věkem a problémy při sladování pracovního a rodinného života, jako je péče o děti nebo závislé dospělé.

- Byla zakotvena rodičovská dovolená a jí odpovídající dávky. Zákon o rovnosti žen a mužů také umožňuje otcům vzít si tzv. "otcovskou dovolenou" po dobu 15 dní po narození dítěte. Tato patnáctidenní dovolená je nadstandardem k desetiměsíční mateřské. Tu si mohou vybírat matky i otcové, nebo si ji mezi sebe rozdělit. Rodiče dětí do 8 let mají nárok snížit své úvazky na poloviční.

- Byla zakotvena nová dávka v mateřství pobíraná po dobu šestinedělí pracujícími ženami v hmotné nouzi.

- Je stanoven zákaz jakékoli diskriminace v přístupu či poskytování zboží a služeb.

4.4.3 Genderové nerovnosti na trhu práce ve Španělsku

I přes mnohé problémy, které španělská společnost překonala, je zjevné, že trh práce doposud udává jiné podmínky pro ženy a muže. Tyto nerovnosti se týkají ženského platového ohodnocení, jejich profesního uplatnění s hierarchickými diskriminacemi, tj. bariéra skleněného stropu, vůči mužům, kterou trpí stále velké procento žen. V současné době se ale ve Španělsku model rovnoprávnosti nezaměřuje pouze na mzdovou rovnost a začlenění žen na trh práce. Model rovnosti vyžaduje, aby vyhovoval potřebám všech lidí a potřebuje novou společenskou smlouvu, závazek vůči všem občanům a odvětvím společnosti k dosažení blahobytu, práv a povinností. K tomu Španělsko potřebuje překonat model, který je založený na drastické segregaci žen a mužů ve vztahu k práci, jelikož tento model vytváří obrovskou závislost žen na mužích. Domácí práce a péče postráda jak společenskou prestiž, tak i finanční odměnu za provedenou práci. Je proto nezbytné jít nad rámec tradičního mužského modelu rovnosti (rovná účast na trhu práce), navrhnout alternativní model rovnosti mužů a žen za předpokladu, že prioritou je životní úroveň lidí všech věkových kategorií.

4.4.3.1 Platová diskriminace

Rozdíly v odměňování žen a mužů jsou hořkou realitou i ve 21. století. Objevují se už na počátku kariérní dráhy a zvyšují se v průběhu profesionálního života. Platové rozdíly mezi ženami a muži jsou ve Španělsku trvalou diskriminací v oblasti rovnosti pohlaví, patří vlastně vůbec k nejvýraznějším diskriminacím. Platová diskriminace vyvolává otázku, zda je mzdová nerovnost založená na tržních pravidlech a zda muži odvádějí větší produktivitu a kvalitu práce. Pokud otázku založíme na předpokladu, že ano, nabízí se nám vysvětlení, proč muži vydělávají více než ženy. Za předpokladu, hypotézy, že muži zaujímají pozice s větší odpovědností, vyšším stupněm seniority a tráví více času v pracovní sféře, vede k lepšímu platu a také vyšší produktivitě. Pokud by tato tvrzení byla pravdivá, tak by mzdová diferenciací byla spravedlivá. Nicméně skutečnou příčinou je struktura sociální organizace, která systematicky určuje různé pozice na základě pohlaví a tím zapříčiňuje platové mezery. Proto můžeme tvrdit, že platová diskriminace neexistuje sama o sobě, ale je důsledkem rozdílů v zaměstnanosti, ať už v přístupu k zaměstnání, povýšení v rámci organizace, nebo při domácích pracích a péči o rodinu. Nicméně více hrozivý je fakt, že součástí mzdové nerovnosti a diskriminace je skutečnost, že ženy pobírají nižší peníze za stejně odvedenou práci ve stejné pozici než muži. To nemůže být odůvodněno jinak, než že pohlaví určuje výši výdělku a vyvolává přímou platovou diskriminaci.

Španělské ženy a organizace bojují prostřednictvím mediálních kampaní proti platovým mezerám, příkladem může být stávka na Kanárských ostrovech s názvem: **Platová diskriminace není hra. ...**” *Najdete rozdíl mezi těmito dvěma výrobky? Ne? Žena, která vyrobila pravou bagetu, vidí ten rozdíl každý měsíc na své výplatní pásce. Vydělává o 27 % méně než její kolega*” (www.equaliriadna.org). Mediální “masáž” se snažila tento problém ozřejmit široké veřejnosti, prostřednictvím letáků, billboardů, která trvala po dobu dvou měsíců. Institut žen na Kanárských ostrovech poté přikročil k návržení nových směrnic.

Jako inspirující příklad se může jevit první španělská stávka, která proběhla v 80. letech v Barceloně ve firmě Ibérica. Dělnice (za podpory mužů) tam stávkovaly několik let. Stávka proběhla v roce 1983, v roce 1984 dělnice zažalovaly firmu za diskriminaci, a teprve v roce 1989 soud rozhodl v jejich prospěch. Soudní rozsudek byl v té době průlomový a politiku rovného odměňování pak založily další španělské firmy (www.feminismus.cz). Nehledě na tyto příklady a snahy musíme konstatovat, že gender pay gap ve Španělsku stále existuje. V rámci ankety o struktuře ročních mezd (2010) bylo zjištěno, že větší procento žen než mužů je ohodnoceno hůře, vzhledem k průměrnému platu ve Španělsku (SMI - průměrná mzda).

4.4.3.2 Informační technologie a komunikace

Příchod digitální technologie hluboce pozměnil ekonomiku a společnost a v důsledku i trh a pracovní poměry. Tyto zásadní změny se netýkají pouze firem jako takových, ale i jejich zaměstnanců, kteří pro udržení své práce musí vykázat znalost všech používaných technologií. Pro ženu představuje tato změna zdroj možností, ale i překážek. Nemůžeme opomenout, že veškerý progres v tomto sektoru má blahodárné účinky při tvorbě nových pracovních míst, ale též i hrozbu zániku pracovních míst pro ty, kteří v této oblasti zůstanou méně kvalifikovaní. Nyní jsou firmy v sektoru informační technologie a komunikace (TIC) ovládány převážně mužským zastoupením, nicméně v 66 % nemají ve firmě ženy žádné řídicí postavení (Crosato, 2005, s. 93). Ženy jsou v tomto odvětví zaměstnávány spíše pro komunikaci s klienty, kdežto muži jsou situováni do vývoje technologie. Nově vznikající pracovní místa na trhu práce jsou práce z domova, které se realizují prostřednictvím IT komunikace (teletrabajo). Tato práce zahrnuje malé procento, je ovšem potenciální výhodou pro ty, jež jsou odkázáni zůstat v domácí sféře.

5 Praktická část - komparace

Objektem komparace jsou ženy a jejich postavení v české a španělské společnosti, konkrétně v totalitním a autoritativním režimu. Práce sleduje také změny postavení žen v kontextu přechodu obou diktatur na demokratickou společnost. **Cílem komparace** je přinést odpověď na následující otázky: Zda každá “totalita” přistupuje k otázce genderu podobně či rozdílně? Zda je postavení žen na trhu práce stabilní a neměnné ve srovnání s mužskou částí ekonomicky aktivní populace, ale i ve vazbě na hospodářský, sociální a politický vývoj obou zemí. Zda jsou ženy schopny zvyšovat svůj sociální status v oblasti vzdělávání a profesního uplatnění a jakým problémům musí čelit. Komparace si neklade za cíl odpovědět vyčerpávajícím způsobem na všechny tyto otázky. Chce upozornit na genderové souvislosti výše nastíněných problémů. Pozornost je soustředěna na komparaci postavení mužů a žen ve vybraných profesích, na rovnost dle genderu, včetně manifestovaných latentních, společenských rysů, na postavení žen na trhu práce ve vymezené časové ose a na podmínky sociální diferenciaci ženské populace.

Pro analýzu zvolených objektů (žen) jsem zvolila následující kritéria:

Časové vymezení: srovnání žen České republiky a Španělska v časovém horizontu od čtyřicátých let minulého století do současnosti.

Specifikace obsahu: analyzovány a srovnávány budou oblasti vzdělání, pracovní, politické a sociální.

První část komparace, která navazuje na první a druhou kapitolu teoretické části, bude vycházet z deskripce a vytyčení rozdílnosti totalitního a autoritativního režimu. Druhá část, pomocí níž specifikujeme jednotlivé politické přístupy, statistická data a klíčové pojmy pro postavení žen na trhu práce a v oblasti vzdělávání, by měla vymezit, které důležité momenty formovaly a stále formují strategie ženské populace. Dosažení výše vymezených cílů umožní srovnání strukturální a postojové odlišnosti a analýzu podmínek, které determinují ženskou populaci v kontextu transformace pracovního systému.

5.1 Postavení žen v české a španělské totalitní společnosti

Na první pohled by se mohlo zdát, že každá totalita přistupuje k otázce genderu podobně, ale v případě porovnání těchto dvou konkrétních epoch je postavení ženského pohlaví ve společnosti naprosto rozdílné. Totalitářský politický systém, do kterého řadíme

i komunismus v Československu, znamenal radikální popření základních zásad ekonomické a individuální svobody, občanských práv. Snahou bylo celkové prosazení ideologie ve všech oblastech společenského života a rozšíření totální politické kontroly. Středobodem byla jedna politická strana, která řídila všechny složky. Sociologické výzkumy vůdcovství v totalitních režimech prokázaly, že společným rysem totalitní elity je její společenská marginalizace – v náboženství, v geografickém původu, ve vzdělání, ve společenském postavení, ve stabilitě v zaměstnání atd. Autoritativní režim ve Španělsku za období generála Franka se oproti komunismu odvolával na tradicionalistické myšlení, zachování úlohy církve a odmítání totalitního státu. Dominantní roli má armáda (Falange) a byrokratický politický aparát, který nevyžaduje po svých občanech, aby mu neustále dávali najevo svoji loajalitu a náklonnost prostřednictvím účasti ve stranických organizacích a kolektivních akcích, jak tomu bylo v Československu. Španělský systém také nesdílel sklon k rovnostářství či vizi moderních revolučních teorií. Autoritativní režim ve Španělsku byl více pravicový (v některých studiích je označen jako fašistický, viz kapitola 2), tím poskytoval menší prostor svým lidem. Generál Franko postavil svůj režim na klasické vojenské diktatuře a katolické tradici s cílem obnovit řád ve společnosti.

V období socialismu v Československu existovala skutečná snaha o modernizaci statutu žen a o rovnost pohlaví. Opatření, která měla dopomoci k dosažení tohoto cíle, se zaměřovala na čtyři oblasti: na rodinu, vzdělání, práci a sociální otázky. Během Frankovy diktatury prosazoval vládnoucí režim značně restriktivní pojetí ženské role, založené na měšťanské redefinici katolického ideálu ženství ve všech zmíněných oblastech. Ideologické pojetí ženské role v obou diktaturách výstižně dokládají následující výroky, jež byly součástí politického a sociálního učení. Slovy Lenina: *“Zapojit ženu do společenské produktivní práce, vyrvat ji z domáčího otroctví, vysvobodit ji z otupující a ponižující podřízenosti věčnému a výlučnému prostředí kuchyně a dětského pokoje - to je naším hlavním úkolem.”* (Lenin, V.I., 1984, s. 40) Naproti tomu stojí výrok Frankovy indoktrinace ženského pohlaví, jež byla součástí vzdělávacích i náboženských dokumentů: *“Úloha žen ve společnosti je sloužit doma a zabývat se činnostmi, které muž nemůže zastat, jelikož je zaměstnán složitějšími úkoly, jež jsou důležité pro rozvoj společnosti.”* (Pérez, 2007, s. 9). Z hlediska ideologické struktury Španělska byl tedy prosazován ideál ženy-matky a opatrovatelky. Hovořím o měšťanské redefinici katolického ideálu, protože takzvaná „tradiční rodina“, ať už u nás či ve Španělsku, má paradoxně překvapivě krátkou tradici. Antické a středověké katolictví kladlo důraz na celibát a ideálem ženy byla panenská svěťice či alespoň jeptiška, nikoli vdaná „matka rodu“. Na druhé

straně, ženská ekonomická aktivita se neomezovala na domácí práce a výdělečná činnost mimo domácnost byla považována za nezbytnou a přirozenou a nebyla předmětem zvláštní kritiky. Ve Frankově režimu vzniká ideál ženy jako domácího anděla, strážkyně rodinného krbu a z ženské práce se stává společenské stigma. Aby si muž mohl nárokovat vyšší společenské postavení, musí být schopen zajistit rodinu tak, že jeho manželka nebude muset (nesmět) pracovat mimo domov. Jediná „správná rodina“ je složena z otce-živitele, matky-domácího anděla a několika dětí. Až ústava z roku 1978 zakotvuje rovnost obou pohlaví a různé diskriminační zákony (budou specifikovány níže) jsou zrušeny. V osmdesátých letech se za vlády socialistů začíná budovat (se značným zpožděním oproti Československu) sociální stát. Přerozdělování a sociální dávky pomohly ženám osvobodit se od závislosti na rodině (vdovám, rozvedeným ženám či svobodným matkám již nehrozí pád do naprosté chudoby atd.). Napříč politickým spektrem existuje konsensus o tom, že emancipace žen je nedílnou součástí modernizace Španělska.

5.1.1 Rodina a rodinná politika

Komunistická strana se hlásila ke snaze eliminovat tradiční, patriarchální model rodiny a prosazovala se o “rodinu demokratickou”. Zákon o právu rodinném z roku 1963 se tak snažil modernizovat vztahy mezi muži, ženami a dětmi v rodině: zrušil ustanovení o muži jako “hlavě rodiny”, dle kterého muž řídil domácnost, určoval bydliště a jemuž byla manželka povinna poslušností a pomocí, naopak dle zákona o právu rodinném měli “v manželství muž i žena stejná práva a stejné povinnosti“ a “o podstatných věcech rodiny” rozhodovali vzájemnou dohodou. Nový zákon tedy nečinil mezi rodiči rozdíl. Ve Španělsku naopak rodinné právo z roku 1960 (bylo součástí práva *Fuero de trabajo*) stanovuje, že povinností otce je pečovat o výživu dětí tak dlouho, dokud nejsou schopny se samy vyživovat. Žena-matka má pečovat o tělesnou výchovu a jejich zdraví.

Nový zákon v Československu také rozšířil možnost rozvodu i bez souhlasu manžela, což byla pokroková úprava oproti zákonu z první republiky. Frankistický režim zrušil zákon o rozvodu a všechny rovnostářské zákony, které vznikly za druhé republiky. Naopak rozvody byly roku 1941 zakázány. Ve výjimečných případech, kdy jako důvody rozvodu figurovaly “životu nebo zdraví nebezpečné úklady, kruté nakládání nebo podle postavení osob velmi citelné, opětovné ubližování”, byly povoleny. Oficiálně byl ve Španělsku Nový zákon o rozvodu stanoven až v roce 1981.

Za jeden ze základních momentů emancipace žen za socialismu je třeba považovat legalizaci potratů z roku 1957, který umožnil provedení potratu se souhlasem ženy a po předchozím povolení interrupční komise. Ve Španělsku byly potraty roku 1941 trestně stíhány, neslučovaly se s ideologií katolické církve a rolí ženy, matky, to samé platilo i pro užívání antikoncepce. Ve Španělsku byla naopak podporována plodnost, příkladem byla i existence sociálního bonusu (1943) v podobě jednorázové dotace na dítě (recipientem přídatku byl muž), jenž měl podporovat zvýšení porodnosti (Pérez, 2007, s. 32).

Abychom ale srovnali rodinnou politiku i z kritického pohledu, musíme konstatovat, že přestože rodinné právo v Československu formálně odstranilo existence “rolí” muže a ženy v rodině, ženy zůstaly primárními pečovatelkami o domácnost a děti. Vznikla tak situace označována jako dvojí břemeno. Tento model přetrval v ČR dodnes. Co dvojí břemeno pro ženu znamenalo, ukazuje dobře např. výzkum Státní populační komise ze začátku 60 let, který se mimo jiné zaměřil na rozdíly trávení volného času mezi muži a ženami. Žena podle něj strávila denně v průměru devět hodin prací a cestou do práce, pět až pět a půl hodiny nakupováním a péčí o domácnost, maximálně hodinu a půl věnovala dětem, hodinu a čtyřicet minut sobě a šest hodin trávila spánkem. Její manžel měl denně o čtyři hodiny více volného času než ona (Bauerova, Bártova, 1987, s. 13).

5.1.2 Vzdělání

Komunistická ideologie si uvědomovala význam vzdělání pro emancipaci tříd a pohlaví. Vyloučení žen ze vzdělávání bylo trefně identifikováno jako jeden ze způsobů jak je udržet v “roli služebné”. V důsledku školské reformy se v Československu výrazně zvýšila vzdělanost žen. Absolventky vysokých škol tak v roce 1934 tvořily pouhých 14 % absolventů, zatímco v roce 1980 to bylo již 44%. Přes zmiňovaný nárůst kvalifikace žen a dívek v období socialismu je třeba upozornit na výraznou přetrvávající segregaci. Co se týče učňovských škol, tvořily v 80. letech dívky naprostou většinu frekventantek v následujících oborech: textilie a oděvnictví (98%), zdravotnictví (85,6%), ekonomika a organizace, obchod a služby (85,1%). Na středních odborných školách byly zcela feminizovány obory zdravotnické, pedagogické, knihovnické a ekonomické (157). Obdobný trend je vidět u vysokého školství, kde počátkem 70. let ženy tvořily například 60% studentů medicíny a 90% studentů farmacie. (Bauerova, Bártova, 1987, s. 25). Není třeba vysvětlovat, že tato segregace ve vzdělání se pak přímo odrazila v segregaci povolání. To také vysvětluje fakt, proč ženy vydělávaly méně než muži, byly koncertovány v lehkém průmyslu a službách, které nikdy nepředstavovaly hlavní zdroje

plánovačů ekonomiky. Lehký průmysl nebyl považován za skutečné měřítko úspěchu socialistické ekonomiky a u služeb panovaly ideologické pochybnosti o tom, zda se jedná o produkci ve smyslu marxisticko-leninistické teorie. Výše platů odpovídala tomuto přístupu.

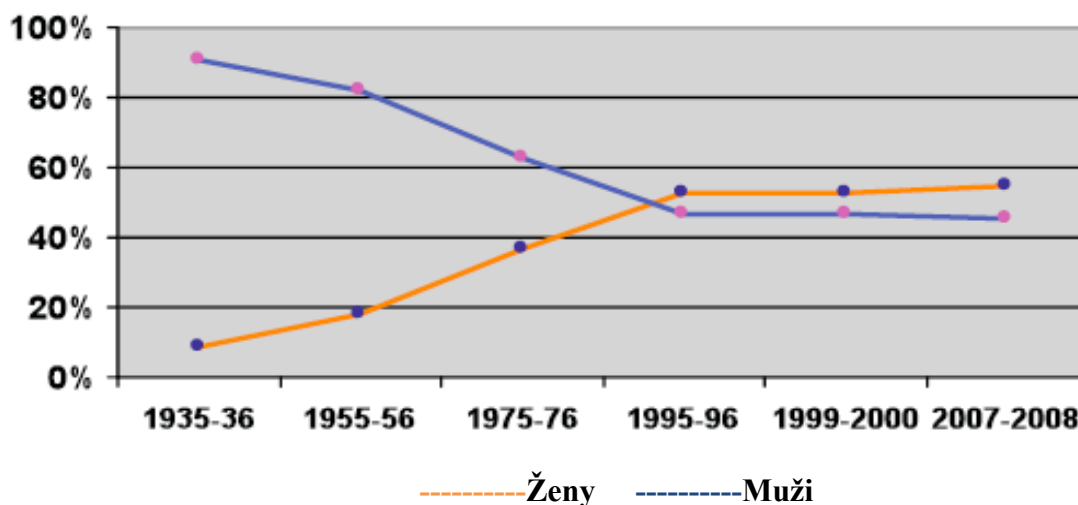
Ve Španělsku bylo školství ze značné části v rukou církve, výuka chlapců a dívek probíhala odděleně, s tím, že školy pro dívky bývaly podstatně méně kvalitní než centra pro chlapce. Pouze univerzity byly smíšené, ovšem z ekonomických důvodů bylo vysokoškolské studium přístupné jen relativně nízkému počtu lidí, a pokud žena chtěla aspirovat na přijetí na vysokou školu, musela oproti mužům absolvovat přijímací řízení a mít souhlas rodičů. Povinným předmětem pro dívky byla rodinná výchova neboli všechny dovednosti, jež se žena musí naučit, aby byla dobrou manželkou a matkou. Situace v tomto duchu pokračovala až do sedmdesátých let, kdy se zavedl proces rozšiřování vzdělávacích zařízení pro ženy a kdy přes rostoucí průmyslový rozvoj byly ženy na trhu práce žádané a přispívaly k sociálnímu pokroku. Z důvodů potřeby vzdělání a odborně kvalifikovaných žen vzrostl počet těch, které byly zapsané na střední školy v letech 1960 na 45,6%. Účinky všeobecného zákona a Ústavního zákona o právu na vzdělání, z roku 1970, jakož i opatření přijatá v oblasti vzdělávání od prvního demokratické vlády, usnadnily ženám vstup do vzdělávacího systému na všech stupních (Pérez, 2007, s. 16).

Tabulka č. 1: Počet žen s dokončeným vzděláním v Československu

Rok	základním	středním	vysokoškolským
1950	3 022 288	110 961	10 179
1961	3 091 227	290 644	32 757
1970	2 647 323	501 953	76 517
1980	2 242 287	698 145	133 188

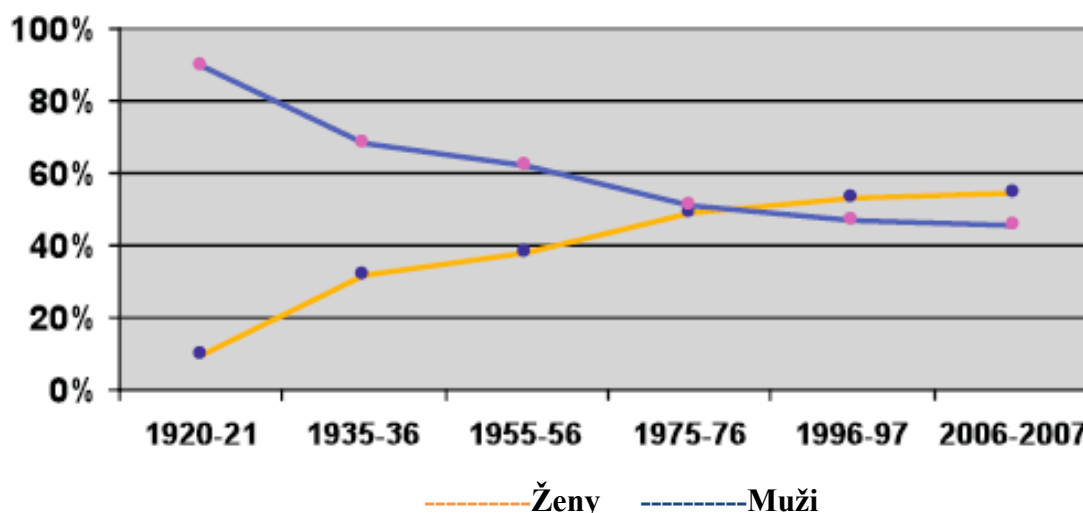
Pramen: ČSÚ (Ročenka 1981)

Graf č. 1: Počet dívek a mužů ve středoškolském vzdělávání (1920-2008)

Pramen: Las Mujeres en el sistema educativo en Espanol, 2002, s. 209-226, vlastní konstrukce

Graf č. 2: Počet dívek a mužů ve vysokoškolském vzdělávání (1920-2008)

Pramen: Las Mujeres en el sistema educativo en Espanol, 2002, s. 209-226, vlastní konstrukce

Tabulka a grafy nám umožňují ocenit vývoj školství žen z dlouhodobého horizontu. Od roku 1976 ve Španělsku dosáhly ženy rovnocenného zastoupení jako muži. V Československu to bylo o pět let dříve. Ve středoškolském systému můžeme také analyzovat vzestupnou tendenci participace žen, jejíž důvod byl především v přechodu k demokratickému režimu ve Španělsku.

5.1.3 Trh práce

Ústava 9. května garantovala všem občanům právo na práci, stanovovala ženám právo na zvláštní pracovní podmínky a právo na spravedlivou odměnu a stejnou odměnu pro muže a ženy. Zákoník práce z roku 1965: “Ženy mají právo na stejné postavení v práci jako muži. Ženám se zajišťují pracovní podmínky umožňující jim účast na práci nejen s ohledem na jejich fyziologické předpoklady, ale zejména také s ohledem na jejich společenskou funkci v mateřství, při výchově dětí a péči o ně. (Havelková, 2010, s. 193). Odhlédneme-li od povinnosti pracovat, zakotvené v ústavě, bylo zajištění druhého platu pro rodiny ekonomickou nutností. V roce 1963 tak přes 80% žen označilo ve výzkumu “Vdaná žena v rodině a v práci” “finanční nutnost” či vylepšení rodinné finanční situace” za důvod práce mimo domov. (Bauerova, Bártova, 1987, s. 19).

Zákon z Ústavy Fuero de Trabajo zakázal vdaným ženám pracovat mimo domov. Španělský politický režim se tak snažil prostřednictvím legislativy udržet v rámci zachování tzv. „tradičního“ modelu rodiny ženy doma. K tomu směřovala různá právní omezení, která zakotvovala podřízenost žen v manželství: nemohly pracovat ani vycestovat bez povolení manžela, volně disponovat se svým majetkem ani mít účet v bance. Firmy navíc mohly odmítnout zaměstnat vdané ženy, nebo vyplácely svým zaměstnankyním, které se provdaly, tzv. věno pod podmínkou, že rozváží pracovní poměr. Ženy, které pracovaly i po sňatku, byly, zvláště na kvalifikovaných místech, předmětem kritiky za to, že berou práci živitelům rodiny. Většině neprovdaných žen vážně hrozila chudoba nebo závislost na dobročinnosti příbuzných, to nutilo ženy se co nejrychleji vdát a být ekonomicky závislé na mužích. Vdané ženy jako kompenzaci platu dostávaly sociální dávky, rodičovský příspěvek, přídavky na děti. Jakmile žena chtěla pracovat, musela požádat svého manžela o povolení, to mělo zajistit, aby participace žen na trhu práce byla co nejnižší. Toho se skutečně docílilo, jelikož míra zaměstnaných žen nepřesáhla 8%. Tato opatření převládala až do doby ekonomického rozvoje, především v oblasti turismu. Ženy byly zapotřebí ve službách, a proto se některé aspekty a právní zákazy u vdaných žen zrušily.

Tabulka č. 2: Podíl žen na celkovém počtu pracujících v Československu (%)

ROK	1948	1950	1960	1970	1980	1984
%	37,4	38	42,8	46,7	45,6	46

Pramen: ČSÚ

Tabulka č. 3: Podíl žen na celkovém počtu pracujících ve Španělsku (%)

ROK	1940	1950	1960	1970	1974	1975
%	8,29	11,78	13,49	17,9	22,4	21,2

Pramen: Papel de la mujer española, 2007, s. 42

Tabulky podílu pracujících žen nám ukazují velice markantní rozdíl v participaci žen v pracovní sféře. Ve čtyřicátých letech nízkou míru žen ve Španělsku zapříčinil zákaz práce pro ženy mimo domov, Československo v té době vykazovalo až trojnásobnou účast pracujících žen, tento náskok si před Španělskem udrželo až do 80. let 20. století.

5.1.4 Přejchod k demokracii

Po Frankově smrti (1975) následovalo období přechodu k demokracii (transición), nešlo o revoluční změnu, jako byl pád komunismu v Československu, ale o pozvolný přechod k demokracii ve spolupráci se starými strukturami, což znamenalo nutnost dělat kompromisy. V rámci celého politického spektra existovala snaha nerozdělovat společnost, daná traumatickou zkušeností z občanské války a strachem z nového výbuchu násilí. Levice měla velký společenský kredit a zavedla diskurs modernity: Frankismus a jeho ideový obsah byl označen ani ne tak jako “špatný“ (jako je vnímán komunistický režim), ale především jako “nemoderní“. To mělo pozitivní vliv na otázku ženských práv, která se stává jedním z témat, na nichž strany mohou svůj modernizační závazek demonstrovat. Vzniká poměrně široký veřejný konsensus alespoň v základních principech této otázky. Média a intelektuálové berou ženská práva a feministický diskurz za své a patričním způsobem informují společnost.

5.2 Komparace genderových aspektů v současném školství

Ukazuje se, že z hlediska dosažené výše vzdělání jsou na tom lépe ženy, v České republice než ve Španělsku, a to i ve srovnání s minulostí. Ve společnosti však ženy stále zůstávají znevýhodněny. Ženy vydělávají méně peněz než muži a vlastní méně majetku. V každé vzdělanostní kategorii vydělávají ženy méně než muži, navíc čím déle žena ve vzdělávacím systému setrvává a čím vyššího stupně vzdělání dosáhne, tím větší bude rozdíl mezi jejím příjmem a příjmem stejně vzdělaného vrstevníka - muže. Situace je o to paradoxnější, že dokonce i ženy s vyšším vzděláním vydělávají v průměru méně než muži, kteří skončili s diplomem z nižšího vzdělávacího stupně.

Ženy ve Španělsku i v České republice tvoří většinu osob s maturitou, a jak ukazuje tabulka 4, začínají převládat i mezi absolventkami vysokých škol. Zdá se, že ohrožení nízkým vzděláním a jeho důsledky, jako jsou riziko nezaměstnanosti, chudoby, jsou spíše muži. Není však možné vnímat otázky rovnosti žen a mužů ve společnosti jen dle otázky dosaženého vzdělání. Problém genderové nerovnosti je složitější a hlubší genderová analýza ukazuje následující:

1. **Ženy se potýkají s diskriminací spíše na vrcholu vzdělávacích drah (doktorské studium).** V českém vzdělávacím systému je zastoupení studentů mužů disproporční na nejvyšším stupni vzdělávacího žebříčku. Mezi absolventy doktorského studia tvoří ženy zhruba 37 %. Ačkoli ženy tvoří na vysokých školách většinu, na horních příčkách akademických hierarchií se nacházejí ve výrazné menšině. Ve španělském vzdělávacím systému je přítomná tato vertikální segregace, ženy tvoří mezi absolventy doktorského studia zhruba o 3% vyšší účast než v ČR, nicméně oproti mužům jsou také ve 40% menšině. Překvapivé je, že španělské ženy tvoří na vysokých školách dvojnásobně vyšší účast než muži, a to jak v bakalářském (ve Španělsku je první cyklus na VŠ označován jako Diplomaturas), tak i v magisterském, inženýrském studiu (druhý cyklus VŠ - Licenciaturas). V České republice tento rozdíl není tak markantní, ženy vykazují zhruba o 10 % vyšší prezenci než muži.

Tabulka č. 4: Absolventi vysokoškolských vzdělávacích programů

Absolventi/ky vysokoškolských vzdělávacích programů v roce 2008/2009 v ČR					
Typ studijního programu	celkem	ženy	muži	ženy %	muži v %
Bakalářské studium	39 094	22 740	16 354	58,17	41,83
Magisterské studium	15 748	9 018	6 730	57,26	42,74
Doktorské studium	2 340	876	1 464	37,44	62,56
Absolventi/ky vysokoškolských vzdělávacích programů v roce 2008/2009 v ESP					
Typ studijního programu	celkem	ženy	muži	ženy %	muži v %
Bakalářské studium	315 231	217 132	98 099	68,9	31,1
Magisterské studium	45 770	31 558	12 212	68,95	31,05
Doktorské studium	40 300	20 565	19 735	51,02	48,98

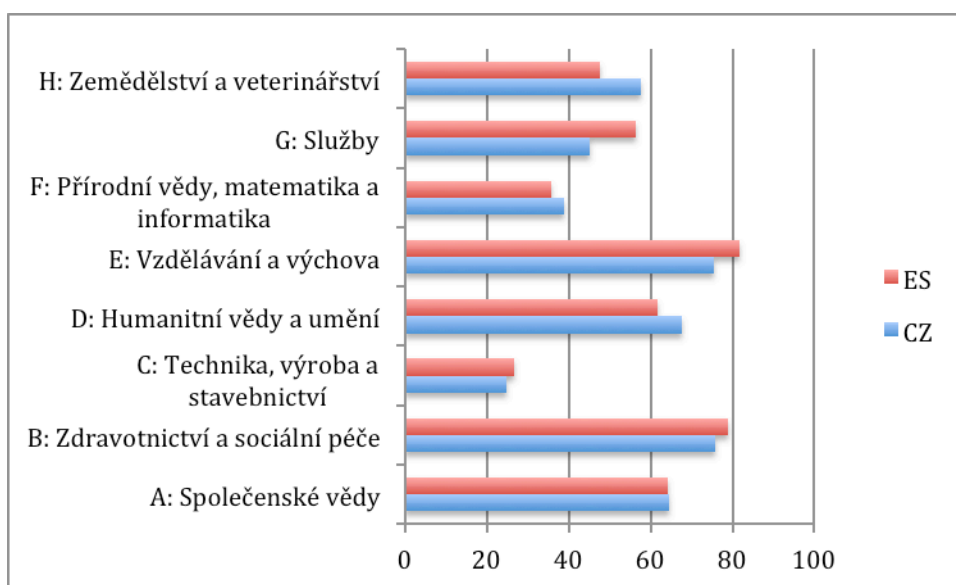
Zdroj: ÚIV, INE (vlastní konstrukce)

2. **Problém genderové nerovnosti v českém i španělském vzdělávacím systému nespočívá ani tak ve vertikální segregaci dosaženého vzdělání (nerovnost ve výši**

dosáženého vzdělání), ale v segregaci horizontální, tedy oborové. Statistiky přinášející údaje o vzdělávání i o pracovním trhu poukazují na přetrvávající genderovou segregaci podle oborů. Již na úrovni středních škol dochází k segregaci chlapců a dívek podle oborů, ve Španělsku ještě více, protože si studenti v posledních dvou letech musejí vybrat oborovou větev (viz kap. 4), z níž dělají maturitní zkoušku a která je nepřímo selektuje na vysoké školy. Dívky převažují na školách zdravotních, sociálních a ve službách, chlapci dominují na technických oborech. Segregace ve školství je předobrazem oborové segregace na pracovním trhu. Statistická data trhu práce ukazují, že se zvyšujícím počtem absolventů dochází ke zhoršení možnosti uplatnění pro ty, kteří absolvovali humanitní a sociální obory, což jsou obory do značné míry feminizované.

Jak ukazuje graf číslo 3, jak v českém, tak i španělském vzdělávacím systému existují rozdíly mezi absolventy a absolventkami podle oborů studia. Obory s drtivou převahou žen jsou vzdělávání a výchova, zdravotní a sociální péče a humanitní vědy a umění.

Graf č. 3: Absolventky v různých studijních oborech (2009)

Pramen: Eurostat

Tabulka č. 5: Absolventky v různých studijních oborech (2009)

	CZ	ES
A: Společenské vědy	64,7	64,3
B: Zdravotnictví a sociální péče	76	78,9
C: Technika, výroba a stavebnictví	24,8	26,6
D: Humanitní vědy a umění	67,8	61,9
E: Vzdělávání a výchova	75,5	81,9
F: Přírodní vědy, matematika a informatika	38,9	35,9
G: Služby	45,2	56,6
H: Zemědělství a veterinářství	57,9	47,8

Pramen: Eurostat

Obory zdravotnictví a sociální péče tvoří 76 % absolventů ženy v České republice i ve Španělsku. Obory humanitních věd a umění mají rovněž většinu absolventek – Česká republika vykazuje větší zájem studentek o tyto obory, zhruba o 6 %. V oborech sociální vědy, obchod a právo, které mají zdaleka nejvyšší počty studentů a absolventů, jsou ženy v mírné převaze. Ve Španělsku v ČR tvoří v průměru zhruba 64 % absolventů ženy. Naproti tomu v oborech technika, výroba a stavebnictví jsou muži ve výrazné převaze, v obou zemích tvoří přes 70 % absolventů těchto oborů. Mezi absolventy přírodních věd jsou v mírné převaze muži, v ČR a ES tvoří přibližně 60 %, ve Španělsku 65 % absolventů.

Pokud jde o genderové složení absolventů v oboru služby, jsou mezi jednotlivými zeměmi velké rozdíly, zatímco v oborech zemědělství a veterinářství je zastoupení žen a mužů zhruba rovnoměrné. Tyto obory jsou nicméně dosti malé, neboť produkují méně než 5 % všech absolventů.

3. Finanční návratnost je pro ženy nižší než pro muže. Předpoklad, že čím více se člověku podaří vystoupat po jednotlivých vzdělávacích stupních, tím lepší uplatnění by měl nalézt. Nicméně jak ukazuje následující tabulka, korelační hypotéza (čím vyšší standardizované vzdělání, tím vyšší standardizované zaměstnání) ne vždy platí bez ohledu na pohlaví. Čím vyšší bude mít žena vzdělání, tím vyšší bude její příjem ve srovnání se ženou s nižším vzděláním. Nebude ovšem srovnatelný příjem stejně vzdělaného muže a navíc může být nižší než výdělek méně vzdělaného muže. *“Obecně je postavení žen na trhu práce spojeno s nižšími mzdami, nižší účastí na řízení rozhodování, nižší prestiží a naopak vyšším ohrožením dosavadní pozice a vyšší nezaměstnaností,”* (Fischlová, 2002, s. 15). V České republice (jak je patrné z následující tabulky) muži s maturitou vydělávají v průměru o 4000 korun měsíčně více než ženy s vyšším odborným či bakalářským vzděláním, ve Španělsku je to o 576 euro (zhruba

14.400 korun), muži s vyšším pomaturitním vzděláním vydělávají téměř stejně jako ženy s vysokoškolským diplomem. Zároveň také vidíme, že rozdíl mezi platem žen a mužů je nejvyšší v kategorii vysokoškolsky vzdělaných osob, kde muži vydělávají v průměru o 6800 korun více než vysokoškolsky vzdělané ženy. Ženy ve Španělsku pak vydělávají o 848 euro méně (cca 21.000 korun).

Je zajímavé, že v případě genderu se nenachází prostor ani zjevně ekonomický argument, proč ženy vydělávají méně, i přes jejich vzrůstající vzdělání. Zdá se, že představa o “přirozeném” reprodukčním údělu žen zastíní jejich výraznou ekonomickou nerovnost. Ženy, které získají vysokoškolské vzdělání se tedy z plodů, které by mělo přinášet, těší jen v omezené míře.

Tabulka č. 6: Mezinárodní srovnání platů dle dosaženého vzdělání

Pramen: ČSÚ

5.3 Komparace aspektů českého a španělského trhu práce

Navzdory vykonaným opatřením patří nerovnost žen a mužů nadále k charakteristickým rysům českého i španělského trhu práce. Ženy nepřestávají převažovat v

méně ceněných pracovních pozicích a odvětvích a za svou práci jsou oproti mužům doposud podstatně hůře ohodnoceny. Stále tedy existují překážky v profesním uplatnění žen, které ženám brání plně využít vlastní kvalifikace i potenciálu.

Jedním z nástrojů dosahování rovnosti žen a mužů je analýza situace trhu práce dle genderových statistik. V této části nám vybrané statistiky z českého a španělského trhu práce poslouží jako indikátory stavu, ve kterém se české a španělské ženy nacházejí. Genderová analýza genderové nerovnosti na trhu ukazuje následující:

1. **Ženy jsou skupinou, která stabilně čelí vyššímu riziku nezaměstnanosti.** Jakkoli se jedná o komplexní fenomén s mnoha příčinami, svou roli na tomto rozložení a relativně vysokém podílu nezaměstnaných žen s dětmi bezpochyby sehrává také jistá neochota zaměstnavatelů ženy-matky do zaměstnání přijímat, jakož i tendence k přednostnímu propouštění žen. Uvedená data jsou také indikátorem přetrvávající tendence některých zaměstnavatelů implicitně pohlížet na muže jako na živitele, který si zaslouhuje vyšší ochranu, a na zaměstnání žen jako na sekundární zdroj rodinného příjmu. Ve Španělsku je také důležitým indikátorem vyšší nezaměstnanosti žen současná ekonomická krize, která se projevuje v míře pracujících žen na částečný úvazek, v převaze žen v méně ceněných a hůře placených a ve vyšším procentu na méně odpovědných míst. Další prvek, který zvyšuje nestálost zaměstnanosti, představuje fakt, že zvláště menší firmy jsou ty, které tvoří největší část španělského trhu a zaměstnávají většinu obyvatel.

Obzvláště významné rozdíly v míře nezaměstnanosti se projevují mezi ženami a muži s jedním nebo více dětmi vyžadujícími péči. V roce 2007 bylo ve skupině rodičů ve věkové kategorii 20-49 let s dětmi do 14 let nezaměstnaných zhruba 12 % českých a španělských žen s jedním dítětem, 11,4 % žen se dvěma dětmi v ČR oproti 12,1 % žen ve Španělsku a 26,4 % žen se třemi dětmi a více dětmi oproti 13,2 % ženám ve Španělsku. U mužů je nezaměstnanost z důvodu péče o dítě trojnásobně nižší než u žen u obou zemí (<http://www.czso.cz>).

V českém a španělském prostředí přetrvává vnímání péče o dítě jako téměř výhradní doména žen. Jde o důvod, proč stále více žen využívá flexibilních pracovních režimů, jako jsou např. zkrácené pracovní úvazky. Český trh práce vykazuje ve srovnání se Španělskem velmi nízkou účast žen, které využívají práce na částečný úvazek. V roce 2007 pracovalo na zkrácenou formu úvazku pouze 8,7 % žen a 2,2 % mužů, ve Španělsku to již bylo 23 % žen oproti 4,3 % mužů.

Tabulka č. 7: Srovnání podílu zaměstnaných na částečný úvazek podle pohlaví a podíl manažerek (%)

Země	Podíl zaměstnaných na částečný úvazek na celkové zaměstnanosti, (2007)		Podíl žen - manažerek na celkovém počtu osob v manažerských pozicích, 2. čtvrtletí 2007	Rozdíl mezd mezi pohlavími
	ženy	muži		
Česká republika	8,7	2,2	30,3	19
Španělsko	23,2	4,3	32,3	13

Pramen: Eurostat

Tabulka č. 8: Mezinárodní srovnání - míry nezaměstnanosti v závislosti na počtu dětí mladších 14 let, 4. čtvrtletí 2007 (%)

Země	Ženy 20-49 let			Muži 20-49 let		
	jedno dítě	dvě děti	tři nebo více dětí	jedno dítě	dvě děti	tři nebo více dětí
Česká republika	12,0	11,4	26,4	3,4	3,6	10,1
Španělsko	12,1	12,7	13,2	4,5	3,3	6,0

Pramen: Eurostat

2. Zastoupení žen na vedoucích pozicích: Přestože je poměr kvalifikovaných žen a mužů na českém a především španělském trhu práce srovnatelný, zastoupení žen v organizační hierarchii klesá s vyšší pozicí, mzdou a s mírou prestiže. Zejména na vrcholové úrovni stále převažují muži.

Ve Španělsku, kde ženy mají vynikající úroveň vzdělání a odpovídající zkušenosti, jich mnoho mezi třicátým a padesátým rokem věku nemůže dosáhnout vrcholové pozice ve společnosti. Proč? Jaké jsou důvody, a to jak českých, tak španělských zaměstnavatelů, že je počet žen ve vedoucích pozicích tak malý? Zdá se, že jediný důvod k ospravedlnění této skutečnosti je spíše soubor vzájemně propojených příčin, které způsobují horší propustnost do „top“ sfér manažerského rybníka.

Na základě španělských a českých studií či výzkumů můžeme analyzovat tyto faktory:

1. Komplikovanější přístup žen k vrcholovým pozicím je spojen s vlastním tempem generace. Manažerům, kteří ve Španělsku zaujímají odpovědné funkce a podílejí se

na představenstvu společnosti, je více než padesát let. Jsou to lidé, kteří začali studovat vysokou školu na konci sedmdesátých let, kdy ženy ještě nevykazovaly takovou účast na vysokých školách (31%) a měly horší postavení ve společnosti dané politickou situací. V České republice je tento jev také zvýrazněn politickým převratem v roce 1989. Rozdílnost mezi genderovým zastoupením na manažerských pozicích je způsobena rozdělením na ty, kteří začali pracovat před vznikem kapitalistického pracovního trhu, a na ty, kteří zahájili svoji profesní dráhu či studovali po roce 1989. Starší generace povětšinou musí doplňovat vzdělání, přeorientovávat se na jiné obory, mladší generace oproti tomu nemá dostatečnou praxi. Nicméně můžeme doložit, že významnější generační rozdíly se vyskytují v průběhu profesní dráhy mladých a starších žen. Starší generace manažerek měla děti při VŠ nebo těsně po jejím absolvování, tedy ve věku okolo 20 let, a pak se teprve začlenila do pracovního systému. (Křížková, 2006, s. 36). Nyní mladší začínají o dětech uvažovat kolem třiceti 30 let věku, v současném Španělsku mají ženy první dítě kolem 32 let. Důvodem tohoto posunu jsou především komplikace v uspořádání rodinného a pracovního života.

2. Většina vedoucích pracovníků má vzdělání technického či ekonomického směru.

V těchto oblastech vzdělání byla prezence žen ještě nižší. Během let 1975-1976 bylo na španělských univerzitách ve strojírenství a jiných technických oborech mezi studenty 95 % mužů (podíl žen se v současné době v těchto oborech zvýšil na 30 %) a v ekonomických a podnikatelských odvětvích ženy prezentovaly pouze 20 % studentů. Oproti Španělsku měly české ženy daleko vyšší podíl ve vysokoškolsky vzdělané populaci, složitější postup jim ale zapříčinila „druhá směna“. Pokud tedy kriticky vezmeme v potaz fakt, že účast žen je v současné době procentuelně vyšší než u mužů (na ekonomických směrech se také zvýšila), tak musíme konstatovat, že druhý faktor, čili tvrzení, které vysvětluje důvod této situace, je „lichý“. Zvýšení počtu vysokoškolsky vzdělaných žen se nepřeneslo do „rovného“ poměru genderového zastoupení ve vedoucích pozicích a ženy zůstávají stále v menšině.

To znamená, že počet žen, které začaly rozvíjet svou kariéru na úrovni managementu a řízení, byl mnohem nižší. Proto mají dodnes menší nárok na pozice s větší odpovědností ve společnosti. Většina španělských expertů tvrdí, že rytmus generace je něco, co ovlivňuje, ale nevysvětluje všechno a je jen otázkou času, kdy se počet žen na těchto pozicích zvýší. Nicméně, přítomnost „skleněného stropu“ (neviditelných překážek, které ženám brání postupovat v organizační hierarchii a udržují je na nižších úrovních řízení, více kapitola 3 a 4) a vertikální segregace je ve Španělsku a České republice stále aktuální. Ženy to zdůvodňují především úlohou mateřství, které ovlivňuje jejich profesionální kariéru. V současné době mají

španělské ženy první dítě kolem 31 let, v ČR je tento průměr okolo 29 let, což se pro mnohé zaměstnavatele kryje s vrcholem profesního rozvoje. V České republice je oproti Španělsku delší mateřská dovolená. Ve Španělsku trvá 16 týdnů, po tuto dobu matka pobírá 100 % své mzdy. Rodičovská dovolená je dobrovolná a neplacená do 3 let věku dítěte. Česká republika je v tomto ohledu daleko benevolentnější, mateřská dovolená je delší o dva týdny než ve Španělsku (tj. 18 týdnů) a rodičovská dovolená je standardně v délce 28 týdnů (výjimečně v délce 37 týdnů) a je placená. Délka příspěvku i jeho výše jsou v Evropě zcela ojedinělé.

Demonstrujícím příkladem (jak ukazuje tabulka č. 9) je absence žen ve vedoucích a řídicích orgánech centrálních bank s přihlédnutím k výše zmíněnému ekonomickému vzdělání. V České republice tuto pozici nezaujímá ani jedna žena, ve Španělsku jsou zastoupeny tři ženy k poměru 10 mužů. Dle tabulky číslo 1 můžeme analyzovat podíl žen-manažerek na celkovém počtu osob v manažerských pozicích, jenž vykazuje zhruba 30% účast žen v těchto pozicích.

Tabulka č. 9: Mezinárodní srovnání - počet žen a mužů v řídicích orgánech centrálních bank v srpnu 2007

Země	Ženy	Guvernérka	Muži
Česká republika	0	ne	7
Španělsko	3	ne	13

Pramen: internetové stránky centrálních bank

3. Segregace pracovních odvětví: Genderovými vzorci je český a španělský trh práce poznamenán také v horizontální rovině. Ženy převládají v celých pracovních odvětvích, přičemž i zde často sehrávají roli stereotypní představy o roli ženy a muže ve společnosti, které formují jak praktiky zaměstnavatelů, tak i vzdělávací a kariérní volby jednotlivých žen a mužů. Pracovní odvětví pojímaná jako femininní se pak zpravidla vyznačují nižší prestiží i mzdami oproti sférám srovnatelným z hlediska míry kvalifikace, v nichž naopak převládají muži.

Známým příkladem horizontálně segregované oblasti je oblast služeb, školství nebo zdravotnictví a sociální péče. Nicméně i v těchto sférách se zároveň uplatňuje princip vertikální segregace, neboť nejvyšší a nejlépe placené pozice zde zůstávají zpravidla rezervovány mužům. V oblasti služeb mají ženy naddimenzované zastoupení oproti mužům, španělské ženy vykazují 85 % zastoupení, české 70 % oproti mužům. Naopak silnou převahou mužů se vyznačuje oblast průmyslu a zemědělství, kde jsou muži ve více než nadpoloviční

většině u obou zemí. Zde se potvrzuje teorie o feminních a maskuliních zaměstnáních. Příčinou je jak segregace ve vzdělávání, která podmiňuje segregaci v pracovním zastoupení. Trh práce pak podněcuje vertikální segregaci a mzdové rozdíly mezi muži a ženami.

Tabulka č. 10: Mezinárodní srovnání - zaměstnanost žen a mužů ve vybraných odvětvích, 2007 (%)

Země	Zemědělství		Průmysl		Služby		Celkem	
	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži
Česká republika	2,8	4,5	27,0	49,8	70,2	45,7	56,8	73,7
Španělsko	3,3	5,8	11,6	41,8	85,1	52,4	53,2	76,1

Pramen: Eurostat - Statistics in focus 10/2007

Tabulka č. 11: Zastoupení mužů a žen v zaměstnání

Země	Hlavní odvětví - ženy						Hlavní odvětví - muži					
	Činnosti domácností jako zaměstnavatelů domácího personálu	Výroba oděvů, zpracování a barvení kožehin	Zdravotní a sociální péče	Ostatní činnosti v obl. služeb	Vzdělávání	Maloobchod kromě motorových vozidel; opravy výrobků pro os. potřebu a převážně pro domácnost	Těžba a úprava thoriových a uranových rud	Stavebnictví	Těžba a úprava ostatních nerostných surovin	Těžba uhlí, lignitu a rašeliny <i>peat</i>	Těžba a úprava ostatních rud	Výroba základních kovů a hutních výrobků
Česká republika	100,0	89,3	78,7	79,4	76,2	66,6	90,0	91,3	82,7	91,0	.	82,5
Španělsko	91,3	76,2	73,4	77,1	65,4	61,3	100,0	94,5	93,5	97,6	86,5	93,2

Pramen: Eurostat, Statistics in focus 53/2007

4. Platové rozdíly na trhu práce. Jedním z projevů segregace žen na trhu práce jsou přetrvávající rozdíly v jejich odměňování. To jsme koneckonců analyzovali již v předešlé kapitole o vzdělávání, kde se výrazně liší mzda dle dosažené kvalifikace, úrovně vzdělání u pohlaví. Na trhu práce můžeme analyzovat, že mzdová propast u žen v České republice je

21%, ve Španělsku zhruba o jedno procento méně. Největší platová diskriminace u obou zemí převažuje na vysokých pozicích (zákonodárci, vedoucí řídicí pracovníci, vědečtí pracovníci), kde rozdíl v platech dosahuje kolem 40 %. Do výše rozdílu průměrných mezd žen a mužů se bezesporu promítá i koncentrace žen v méně ceněných pracovních odvětvích a na méně ceněných pozicích. Tyto faktory však zjištěné rozdíly v odměňování plně nevysvětlují. Detailní analýzy, které srovnávaly hodinové mzdy u pracujících na obdobných pozicích uvnitř stejné firmy, shledaly 11-12% rozdíly mezi platy mužů a žen. Z toho vyplývá, že i zde je třeba přičíst část rozdílů na vrub platové diskriminaci.

Tabulka č. 12: Srovnání - průměrná hodinová mzda žen a mužů (ES a ČR)

Země	Celkem	Muži	Ženy	GPG (v %)
Česká republika	2,82	3,12	2,46	21,2
Španělsko	8,60	9,30	7,42	20,2

Pramen: SES 2002, Eurostat, 1. 8. 2007

Závěr

Historický kontext postavení žen ve Španělsku a České republice nám ozřejmil jisté diference kontinuity v politickém vývoji na poli této problematiky. V České republice je oblast emancipace žen a jejich zrovnoprávnění s muži tématem, v němž se přínosy socialistického modelu uspořádání společnosti nedal v rámci objektivnosti historických analýz i komparativních studií obejít. Jak uvedla první kapitola - standard postavení žen ve společnosti, jehož bylo v rámci socialismu dosaženo, byl poměrně vysoký. Po převzetí moci v roce 1948 začali komunisté naplňovat své představy o beztřídní společnosti, jež by měla být zbavena jakéhokoliv vykořisťování člověka člověkem. V rámci ideálu plné zaměstnanosti a využití pracovního potenciálu všech svých obyvatel došlo k masovému zaměstnávání žen, které - podle očekávání marxistických teoretiků - tak měly získat v možnosti vlastního výdělků kýženou nezávislost na mužích. Zaměstnanecká role ženy byla chápána jako primární, mateřská jako sekundární. Přehlížení významu sekundární role ženy, tedy role matky a tradičního vykonavatele prací v rámci domácnosti, ovšem vedlo ke vzniku dvojího zaměstnaneckého poměru, tzv. "druhé směny", jež se nedala odbourat za zachování klasického chápání mužských a ženských rolí. Tím, že se realizovala zaměstnanost žen, byl tento fakt vnímán jako důkaz ženské emancipace. Na druhé straně se nepodařilo ženy zapojit do všech oblastí lidských činností a profesí, nerovnosti přetrvávaly zejména v zastoupení žen ve vedoucích funkcích. Ideálem socialistické ženy byla dělnice a matka zároveň. V padesátých letech došlo k radikálnímu pozdvižení kvalifikační i vzdělanostní úrovně žen, v sedmdesátých letech bylo více žen s maturitním vzděláním než mužů, což byl vzhledem k situaci Španělska jednoznačný úspěch a náskok. Také skutečnost, že tělo ženy nebylo veřejným majetkem a žena sexuálním objektem, byl fakt, který se od situace ve Španělsku značně lišil. Komunisté brali sexuální pojímání jako degradující vůči ženě, které ji udržuje v poddanství vůči muži.

V případě Španělska je dopad křesťanství na společnost neoddiskutovatelným faktem, který je třeba brát v potaz při analýze ideologie režimu Franka. Myšlenkové ideologie frankismu jsou založené na antirepublikánství a křesťanství, kde je žena postavena opět do role, kde převládá naprostá pokora a kde je přinucena se poddat mužské nadvládě. Frankova diktatura si kladla za cíl zbavit ženy jakékoliv autonomie a legitimně je přinutit zůstat v domácnosti. Tento ideál ženy v domácnosti byl hluboce zakořeněn v ideologii tradičního katolictví, jež stigmatizovala ženy jako nositelky nízké oduševnělosti a intelektuální podřadnosti, odsouvala je na post hospodyň a matek. Toto vše bylo podtrženo systémem, který

negoval ženské vzdělávání na vyšší bázi než základní. Co se týče zaměstnanosti žen, stát zaujímal negativní postavení vůči jejich zaměstnávání mimo svůj domov, a dokonce zakázal práci vdaným ženám pod záminkou udržení rodinného krbu. Celospolečenským ideálem žen, který byl akceptován, byla žena – rolnice, jež pracovala v okruhu svého domu. Přelom nastal až na konci šedesátých let, kdy se odbourávaly limity vůči ženám a ženy pomalu získávaly občanská práva. Po smrti generála Franca, nastalo intenzivní prosazování ženských práv ze strany feministických hnutí s cílem dosáhnout stejné úrovně, jako měli již v této době jiné státy Evropy, Československo nevyjímaje.

V kapitole číslo tři a čtyři jsme dospěli ke globálnějšímu pohledu na oblast vzdělávání a trhu práce v České republice a Španělsku. Po politickém převratu, jenž se v Československu uskutečnil pádem komunistické strany roku 1989 a ve Španělsku úmrtím Franka roku 1975, dochází k dynamickému vývoji „nové“ moderní společnosti, která zaznamenává určité společné jevy spojené s genderovou problematikou. Také je samozřejmostí, že Španělsko i Česká republika jsou členské státy EU, a proto můžeme konstatovat, že v problematice genderových stereotypů ve vzdělávání a trhu práce se řeší konvergentní problémy.

Jak jsme si mohli ozřejmit v komparativní části, jedna ze sfér, kde se výrazným způsobem promítá genderová diferenciací mezi muži a ženami v obou zemích, je systém středoškolského a vysokoškolského vzdělávání. Zde se nedaří odbourat striktní dělení na dívčí a chlapecké obory. Tyto společnosti považují za zcela přirozené, že technické obory jsou „vhodné“ pro chlapce a naopak nejbližší mentalitě a vnímání ženy je učitelská profese či profese zdravotní sestry.

Toto rozčlenění vzdělávacích drah se krátce na to reprodukuje na trhu práce a výrazným způsobem ztěžuje situaci ženám při nalézání zaměstnání a později při budování profesní kariéry, odráží se také ve finančním ohodnocení ženské práce. Dalším typem diskriminace, se kterou se české a španělské ženy setkávají většinou bez ohledu na věk, je nerovné udílení platů za stejnou práci a nižší šance na profesní postup. Většina žen je s touto nerovnou situací ohledně odměňování a kariérního růstu smířena a mnohem podstatnější pro ně je, aby si vzhledem k hrozbě nezaměstnanosti, která mnohem více postihuje ženy než muže, vůbec udržely své zaměstnání. Nezaměstnanost postihuje především ženy právě z důvodu duality ženských rolí. Ženám je automaticky přisuzováno menší pracovní nasazení a výkonnost z důvodu rodinné zátěže.

V české i španělské společnosti v současné době platí, že postoje lidí ohledně postavení ženy, jak na trhu práce, tak v možnosti seberealizace se víceméně kloní směrem k rovnosti,

reálné chování je však ovlivňováno stereotypním vnímáním gender rolí (ve španělské - katolické kultuře ještě více). Zajímavé bude sledovat, kam se tato problematika bude ubírat dále a zda si ženy prosadí, aby měly stejné reálné šance jako muži. Dle názorů žen se tak stane poté, co se stane součástí veřejného povědomí, že žena je ve veřejné sféře, tedy zejména v zaměstnání, stejně schopná a hodnotná jako muž.

Literatura

- ACKELSBERG, M., *Mujeres Libres-Svobodné ženy*, Praha, 2009, 159 s. ISBN 1- 902593-96-0
- APPELTOVÁ, M., SOKAČOVÁ, L., WAGNEROVÁ, A., SOKAČOVÁ, L., et al. *Gender a demokracie 1989-2009*. 1. vyd. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2009, 112 s. ISBN 80-86520-64-1.
- AMO DEL AMO, Mª C., CROSATO, M., *Mujer, familia y trabajo*. Málaga: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Málaga, 2009, s. 123
- AUTORSKÝ KOLEKTIV: BABANOVÁ, A., SMETÁČKOVÁ, I.,...et al. *Genderovou optikou zaměřeno na český vzdělávací systém*. Praha: Gender Studies o.p.s., 2008, 57 s. ISBN 978-80-86520-28-5.
- BÁRTOVÁ, E., BAUEROVÁ, J., *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. Praha: Svoboda 1987, 306 s. CNB 000031082
- BOURDIEU, P., et al. *Nadvláda Mužů*. 1 vyd. Praha: Karolinum, 2000, 145 s. ISBN 80-7184-775-5.
- ČERMÁKOVÁ, M., et al. *Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000. 145 s. ISBN 80-85950-83-9.
- ENCARNA, N. MARÍN, *La libertad encadenada : España en la dictadura franquista, 1939-1975*. Madrid: Alianza Editorial, S.A., 2005, 456 s. ISBN 13: 978-84-206-4737-1.
- EVROPSKÁ KOMISE, *Genderové rozdíly ve výsledcích vzdělání: Opatření a současná situace v Evropě*, Euridice, 2009, 145 s. ISBN 978- 9201-130-7
- FISCHLOVÁ, D. *Analýza rozdílů pracovních příjmů mužů a žen: Mzdová diskriminace dle pohlaví*. [s. l.] : [s. n.], [200-]. 12 s.
- FLECHA GARCÍA, Consuelo. *Las mujeres en el sistema educativo español*, Provincial de Cuenca, 2002, s. 260.
- GALVÉZ MOZO A., *Informe de Investigación: Conciliación de la vida laboral y familiar en mujeres que trabajan con TIC's*. Madrid: Ministerio de igualdad, 2008, 334 s. ISBN 978-84-692-2854-8.
- HÁŠKOVÁ, H., et al. *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, 111 s. ISBN 80-7330-048-6.
- HAVELKOVÁ, B., *Diskriminace a právo: diskriminace na základě pohlaví a rovné příležitosti žen a mužů na trhu práce z pohledu práva*, Praha: Gender Studies, o.p.s., 2007, 46 s., ISBN 978.80-86520-20-9.

- HIDALGO VEGA, A., *La discriminación laboral de la mujer: una década a examen*. Madrid: Instituto de la mujer, 2007, 311 s. ISBN: 978-84-691-7875-1.
- KLEKNER, R., *Franco*, Praha: BB art., 2001, s. 706. ISBN 80- 7257-619-4.
- KŘÍŽKOVÁ, A., et al. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*. Praha: Sociologický AV ČR, 2005, 91 s. ISBN 80-7330-077-X.
- KŘÍŽKOVÁ, A., PAVLICA, K. *Management genderových vztahů: Postavení mužů a žen v organizaci*. 1. vyd. Praha: Management press, 2004. 155 s. ISBN 80-7261-117-8.
- MARUANI, M., et al. *Trabajo y el empleo de las mujeres*. 1. vyd. Madrid: Editoriales Fundamentos, 2002. 176 s. ISBN 10: 84-245-0909-9 176.
- MAŘÍKOVÁ, H., et al. *Proměny současné české rodiny: Rodina, gender, stratifikace*. Praha: Slon, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
- MINISTERIO de TRABAJO y ASUNTOS SOCIALES, *Mujeres y hombres en España 2008*. Madrid: Instituto de la mujer, 2008. s. 81 ISSN 1887-8946
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR, et.al. *Princip rovného postavení mužů a žen v právu Evropské unie*. 1. vyd. Praha: JAN, 1998, 126 s. ISBN 80-85529-47-5.
- MPSV, Národní zpráva o rodině, 2004, s. 159, přístup z internetu: www.mpsv.cz, dne 15. 6. 2006.
- OBESO, C. *VI informe randstad: Mujer y trabajo* Instituto de Estudios Laborales. Madrid: 2006. 46 s. IEL-Esade-Randstad,
<http://www.randstad.es/content/aboutrandstad/publicaciones/informes/VI-Mujer-y-talento.pdf>
- ORTIZ HERAS, M. *Movimiento sociales y estado en la España contemporánea*. Cuenca: Universidad Castilla la Mancha, 2001. 600 s. ISBN 978-84-8427-137-6
- PEREZ, M. A., MOZO, G., *El papel de la mujer en la sociedad Española*, Valencia: Universidad de Valencia, 2007, 55 s. Výzkumná práce (nemá ISBN)
- RENZETTI, Claire M., CURRAN, D., et al. *Ženy, muži a společnost*. 1 vyd. Praha: Karolinum, 2003, 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- ROVNÁ, L., *Průvodce studenta Evropskou unií*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000, 80 s. ISBN 80-85864-80-0.
- SOKAČOVÁ, L., et al. *Ženy v řídicích pozicích*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2005. 26 s. ISBN 80-86520-13-7.
- Zákoník práce 262/2006 Sb.* [online]. 1998-2009 [cit. 2009-02-05]. Dostupný z WWW: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakonik-prace/>. ISSN 1213-7235.

Internetové zdroje

<http://upf.edu/bibtic/es/recursos/dades/bdnume3.html>

<http://www.apostadigital.com/>, revista de ciencias sociales, N.3

<http://www.educacion.es/portada.html>

<http://www.ine.es/>

<http://www.mpsv.cz/cs/> (Národní zpráva o rodině 2004)

<http://www.crr.cz/cs/>

<http://www.osops.cz/>

<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/3310-08>

<http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/kapitola/1413-07--13>

<http://www.diskriminace.cz/rs-domeny/>

<http://feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2223382>

<http://www.equalariadna.org/>

PLAN ESTRATÉGICO DE IGUALDAD OPORTUNIDADES (2008-2011)

http://www.mtin.es/es/igualdad/Documentos/Plan_estrategico_final.pdf

MAINSTREAMING DE GÉNERO

<http://www.cje.org/C16/C0/Documentos%20y%20enlaces/Document%20Library/indicadoresg%C3%A9nero.pdf>

Seznam tabulek, grafů a schémat

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Počet žen s dokončeným vzděláním v Československu

Tabulka č. 2 Podíl žen na celkovém počtu pracujících v Československu (%)

Tabulka č. 3 Podíl žen na celkovém počtu pracujících ve Španělsku (%)

Tabulka č. 4 Absolventi vysokoškolských vzdělávacích programů (ČR A ESP)

Tabulka č. 5 Absolventky v různých studijních oborech (2009)

Tabulka č. 6 Mezinárodní srovnání platů dle dosaženého vzdělání

Tabulka č. 7 Srovnání podílu zaměstnaných na částečný úvazek podle pohlaví a podíl manažerek (%)

Tabulka č. 8 Mezinárodní srovnání - míry nezaměstnanosti v závislosti na počtu dětí mladších 14 let, 4. čtvrtletí 2007 (%)

Tabulka č. 9 Mezinárodní srovnání - počet žen a mužů v řídicích orgánech centrálních bank v srpnu 2007

Tabulka č. 10 Mezinárodní srovnání - zaměstnanost žen a mužů ve vybraných odvětvích, 2007 (%)

Tabulka č. 11 Zastoupení mužů a žen v zaměstnání

Tabulka č. 12 Srovnání - průměrná hodinová mzda žen a mužů (ESP a ČR)

Seznam grafů

Graf č. 1 Počet dívek a mužů ve středoškolském vzdělávání (1920-2008)

Graf č. 2 Počet dívek a mužů ve vysokoškolském vzdělávání (1920-2008)

Graf č. 3 Absolventky v různých studijních oborech (2009)